

NÉMETH GYÖRGY ATTILA*

A vegyes házasságok jogtörténete 1832 és 1844 között, különös tekintettel Csanád vármegyére

I. Bevezetés

Első éves korom óta tagja vagyok az Európai Jogtörténeti Tudományos Diákkörnek, ahol az évek során egy generációkon átívelő összetartó közösség kovácsolódott. A „tdk-ás” élethez a hallgatói referátumokon és tudományos előadásokon kívül a közös kirándulások is hozzátartoznak. Egy ilyen emlékezetes utazás alkalmával talákoztam először azzal a témával, mely dolgozatom alapjait képezi. Egy általunk szervezett „házi” konferencián volt szerencsém egy rövid előadást összeállítani *Deák Ferenc* szerepvállalásáról a vegyes házasságokat övező reformkori egyházpolitikai vitában. Gyakorló evangélikus lévén a téma hamar magával ragadott, ugyanakkor – miközben újabb szakirodalom után kutattam – azt tapasztaltam, hogy a vegyes házasságok történetének törvényhatósági vonatkozásairól csekély számú szekunder forrás áll rendelkezésünkre. E felismeréstől vezérelve fogtam hozzá levéltári kutatásaimhoz, melynek eredményeit, és az azokból levont következtetéseket e dolgozatban kívánom összegezni.

1. Célkitűzés és módszertan

A vegyes házasságokat országos szinten övező, a reformkorban gyökeresen átalakuló konfliktus természetrajza levéltári kutatások eredményeképpen nagyrészt már ismert lehet számunkra. Ez azonban koránt sem mondható el a vármegyei viszonyokról, illetve a helyi szinten lejátszódó folyamatokról. A korábbi szakirodalmi munkákban¹ csak utalásszerűen találunk néhány adatot ezekről, melyek a lineáris történeti kontextusból kiragadva csekély információval kecsegtetnek.² Az olvasó kezében tartott dolgozat ezen úr egy jól körülhatá-

* Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

¹ A teljesség igénye nélkül három monográfiát említenék itt, melyek komoly támpontul szolgáltak kutatásaimhoz.: ROSKOVÁNYI ÁGOSTON: *Matrimoniis mixtis inter catholicos et protestantes*. Budapest, 1842. HANUY FERENC: *A vegyes házasságok jogtörténete*. Pécs, 1904. VÁRADY L. ÁRPÁD: *Lonovics József római küldetése*. Szent István Akadémia, Budapest, 1924.

² Legújabb kori történettudományi munkák közül kivételt képez, és kiemelt érdemel e téren Fazekas Csaba tanulmánya, amely Deák Ferenc alakján keresztül a Zala vármegyei eseményeket veszi górcső alá. FAZEKAS

rolható részét kívánja betölteni, az ez irányú kutatások által méltatlanul elhanyagolt Csanád vármegyében lejátszódó események feltárásán keresztül. Ezzel együtt meg kell jegyezni, hogy a házassági jog történetének másik aspektusa, a kánoni szabályozás és joggyakorlat levéltári kutatásokon alapuló részletes feltárása nem szerepelhet egy tudományos diákköri dolgozat célkitűzései között, így munkám végső soron a világi jogalkotás eseményeinek feltárásán keresztül, illetve a Vallás dolgában adott 1844. évi III. törvény-cikk létrejöttének apropóján érinti a vegyes házasságok jogtörténetét.

Munkám során a *Csongrád Megyei Levéltárban* folytattam kutatásokat. Itt Csanád vármegye nemesi közgyűlésének jegyzőkönyveit, a követutasításokat kidolgozó küldöttség iratait, a követek tudósító üzeneteit, illetve a Helytartótanáccsal és a többi vármegyével folytatott levélváltásokat tanulmányoztam. Dolgozatom gerincét az itt feltárt anyag képezi. Ám a vármegyei történések rekonstrukciója az országos kontextusba ágyazás nélkül légüres térben lebegne, ezért egyúttal az országgyűléseken lejátszódó központi egyházpolitikai vita áttekintésére is kísérletet kellett tennem. A munka e részében igyekeztem a legkorábban kiadott anyagokig visszanyúlni és szükség esetén azokhoz kritikus szemmel közelíteni.³ Alapvető forrásaim e körben – a már említettek kivül – *Kossuth Lajos* Országgyűlési tudósításai,⁴ illetve *Konkoly-Thege Pál*⁵ és *Kovács Ferenc* nagyszabású művei voltak.⁶

II. Elméleti alapok

Tekintettel arra, hogy dolgozatom témájául egy olyan szakjogtörténeti kérdést választottam, amely nem képezi szorosabb értelemben az egyetemi tananyag részét, célszerűnek tartok néhány fogalmat részletesebben kifejteni. Legelőször is határozzuk meg, hogy pontosan mit értünk vegyes házasság alatt!

1. A vegyes házasság fogalma

A hatályos egyházi törvénykönyv⁷ ad egy irányadó definíciót, amelyből kiindulhatunk. A *Codex Iuris Canonici* 1124. kánonja szerint vegyes házasságnak (*matrimonium mixtum*) az olyan házasságot nevezzük, mely két keresztény között jön létre, „akiknek egyikét a katolikus egyházban keresztelték vagy keresztség után oda felvették, a másik pedig olyan egyháznak vagy egyházi közösségnek a tagja, mely nincs teljes közösségben a kato-

CSABA: *Deák Ferenc az 1841. évi egyházpolitikai vitában*. In: BALOGH ELEMÉR – SARNYAI CSABA MÁTÉ (szerk.): *Deák Ferenc és a polgári átalakulás Magyarországon*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2004.

³ Ez kifejezetten szükséges volt az egyházi személyek által írt monográfiák, cikkek, pamfletek stb. esetében, hiszen az ilyen munkák szerzői egyházi voltak miatt így vagy úgy érintettek (voltak) e kérdésben, ezért sokszor nem kívántak a történettudomány által megkövetelt tárgyilagosság talaján maradni.

⁴ KOSSUTH LAJOS: *Országgyűlési tudósítások. I-IV. kötet*. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1948.

⁵ KONKOLY-THEGE PÁL: *Az 1840. évi országgyűlés. I, II*. Pest, 1847.

⁶ KOVÁCS FERENC: *Az 1843/44. évi magyar országgyűlési alsó tábla kerületi üléseinek naplója. I-IV*. Franklin Társulás, Budapest, 1894.

⁷ *Codex Iuris Canonici*, hatályos 1983. január 25-től, kihirdette: II. János Pál pápa.

likus egyházzal.”⁸ Meg kell jegyeznünk, hogy a fogalom e törvényi formáját egy 2009-es módosítás eredményeként nyerte el, így az már nem tartalmazza az egyházból való formális aktussal történő távozás lehetőségét.⁹ Láthatjuk, hogy a vegyes házasság egy katolikus és egy nem katolikus keresztyén között létrejövő szentség, melyből „a házastársak között természeténél fogva örökös és kizárólagos kötelék származik” (1134. k.).

A jogintézmény nem tévesztendő össze a „*disparitas cultus*”-szal, amely a különböző vallású személyek közötti házasságot jelenti.¹⁰ A dolgozatnak ez utóbbi vizsgálata nem képezheti a tárgyát, mert túlságosan szétfeszítené annak kereteit. Hanuy Ferencnél olvashatjuk, hogy a kánonjog történetében a *disparitas cultus* tiltó akadály kezdettben magában foglalta a mixta religio-t is. A kettő szétválásának folyamata a XI-XIII. századra tehető.¹¹ E különbségtételt azután az első kodifikáció terméke, az 1917-es Codex Iuris Canonici is megerősítette, azzal, hogy a *disparitas cultus*-t érvénytelenítő házassági akadályként, a mixta religio-t pedig tiltó akadályként határozta meg. Ezt kívánja fenntartani a jogalkotó, mikor a vegyes házasságoknak külön fejezetet szentel, hiszen a hatályos CIC-ben tiltó akadályok már nincsenek.¹²

2. „Nem katolikus keresztyén”

Az így megismert fogalom további pontosításra szorul: meg kell határoznunk, hogy történeti kontextusba ágyazva mely felekezetekhez tartozó személyi kört értünk nem katolikus keresztyének alatt.

Vizsgálódásunk középpontjában elsősorban a katolikus hívek a két nagy protestáns felekezethez – az *evangélikushoz* és a *reformátushoz* – tartozó hívekkel kötött házassága áll. Luther és a többi reformátor tevékenységétől hosszú út vezetett a magyarországi protestáns egyházak kiépüléséig, illetve azok egymástól való éles elkülönüléséig. Közvetlenül a reformáció után Magyarországon a protestáns felekezetek még közösen tartott zsinatokon fektették le egyházszervezetük alapjait.¹³ A szakadást a két nagy felekezet hívei között az 1592. évi galántai zsinat és végül az 1599. évi kisszebeni gyűlés tette teljessé.¹⁴

A magyar törvényhozás a vegyes házasság jogintézményét szabályozó törvényekben sem tett érdemi különbséget közöttük, egyiket sem privilegizálta a másikkal szemben. Ezekben a normaszövegekben az „*evangélikus*” kifejezés egyszerre utal a reformátu-

⁸ ERDŐ PÉTER (szerk.): *Az egyházi törvénykönyv, A Codex Iuris Canonici hivatalos latin szövege magyar fordítással és magyarázattal*. Szent István Társulat, az apostoli szentszék könyvkiadója, Budapest, 1986. (továbbiakban: CIC.) 1124. k.

⁹ ERDŐ PÉTER: *Egyházjog*. (Átdolgozta: SZUROMI SZABOLCS ANZELM), Szent István Társulat, Az Apostoli Szentszék könyvkiadója, Budapest, 2014. 583. p.

¹⁰ „Érvénytelen a házasság két olyan személy között, akiknek egyikét a katolikus egyházban keresztelték vagy oda fölvtették, másika pedig nincs megkeresztelve.” CIC 1086. k. 1.§

¹¹ HANUY 1904, 21. p.

¹² ERDŐ 2014, 583. p.

¹³ BAJUSZ FERENC: *A hazai református egyház története*, in: ANTALÓCZY PÉTER – SZATHMÁRY BÉLA (szerk.): *Felekezeti egyházjog*. HVG-ORAC – ELTE ÁJK Egyetemes Állam- és Jogtörténeti Tanszéke, Budapest, 2004. 247. p.

¹⁴ BOLERATZKY LÓRÁND: *A magyarországi evangélikus egyház alkotmányának kialakulása*, in: ANTALÓCZY PÉTER – SZATHMÁRY BÉLA (szerk.) *Felekezeti egyházjog*. HVG-ORAC – ELTE ÁJK Egyetemes Állam- és Jogtörténeti Tanszéke, Budapest, 2004. 183. p.

sokra és a mai magyar köznyelvi értelemben vett evangélikusokra. Ez a nevezékταν figyelhető meg vizsgált korunkban, és különösen (a későbbiekben még részletesen elemzett) 1790. évi 26. törvénycikkben, ahol a jogalkotó a reformátusokat *helvét hitvallású evangélikusoknak*, az evangélikusokat pedig *ágostai hitvallású evangélikusoknak* nevezi. Ez a 20. századig a magyar köznyelvben is élő szóhasználat osztrák hatást mutatott, ugyanis Ausztriában – mind a mai napig – az evangélikus felekezethez tartozókat „evangelisch Augsburgischer Bekenntnis”, míg a reformátushoz tartozókat „evangelisch Helvetisches Bekenntnis” névvel illetik.¹⁵ A dolgozatunk középpontjába helyezett korszakban e két nagy protestáns felekezettel kapcsolatos vegyes házassági problémák, és az ezekből eredő felekezeti ill. politikai viták bírtak valódi relevanciával, ezért vizsgálódásaink nem terjeszkedhetnek túl azokon. Ennek megfelelően, ahol a dolgozat a protestáns kifejezést használja, azalatt kizárólag e két felekezethez tartozó személyi kört kell értenünk.

Noha jelentősége csekélyebbnek mondható, figyelmen kívül azonban semmiképpen sem hagyható az ortodox keresztény vallású személyekkel kötött vegyes házasságok kérdésköre. *Ortodoxoknak* nevezzük a keleti egyházszakadással Rómától különvált egyházak tagjait. Az 1868. évi IX. törvénycikk által megalkotott „*görögkeleti*”¹⁶ kifejezést megelőzően a magyar törvényhozás „*görög nem egyesült vallású*” elnevezéssel illette az említett személyeket, utalva arra, hogy az elszakadt keletiek közül az ő egyházuk nem lépett újra unióra a római katolikus egyházzal. Nem tévesztendő össze a görögkatolikusokkal, akiket a XVIII. század elején testületileg áttérítettek a katolikus vallásra, papjaik házasságát, illetve bizonyos nyelvi és szertartási hagyományok követését fenntartva számukra,¹⁷ ezáltal az ő felekezetük elismeri a római pápa főségét.¹⁸

Az ortodoxokat érintő jogalkotási események a protestáns felekezetekkel kapcsolatos eseményekkel párhuzamosan, de azoktól több ponton eltérően alakultak. Noha dolgozatunk (jelentőségéből adódóan) főként a katolikusok reformátusokkal való házasságra lépésére koncentrált, a legfontosabb eltérésekre a későbbiekben utalásokat teszünk majd.

3. A probléma gyökerei

A katolikus megújulást elindító trentói zsinat (1545-1563) először határozott meg kötelező házasságkötési formát és egységes érvényességi feltételeket az egész katolikus egyház számára. A kötelező anyakönyvezés is innen datálható. A zsinati szabályok személyi hatálya csak a katolikusokra terjedt ki, és kizárólag a tisztán katolikus házasságot szabályozta. Az időbeli hatály kezdetét pedig a plébániákban történt kihirdetés időpontjához kötötte, mely az országban uralkodó áldatlan közállapotoknak köszönhetően számos nehézségbe ütközött.¹⁹ Természetesen a protestáns egyházak is megszabták

¹⁵ LISKA Endre: *Evangelisch és evangélikus*. Evangélikus élet, országos evangélikus hetilap. <http://www.evelet.hu/archivum/2010/12/40>. letöltés ideje: 2016. 09. 15.

¹⁶ *Magyar Katolikus Lexikon X. kötet*, Szent István Társulat, Budapest, 2005. 244. p.

¹⁷ DEGRÉ ALAJOS: *Magyar alkotmány – és jogtörténet*. (Szerk: BÉLI GÁBOR), IDRReserach Kft. / Publikon Kiadó, Pécs, 2009. 259. p.

¹⁸ *Magyar Katolikus Lexikon*, Szent István Társulat, Budapest, 2005. 244. p.

¹⁹ ROSZNER ERVIN: *Régi Magyar házassági jog*. Franklin Társulat, Budapest, 1887. 120. p. A recepció következményeit és a református egyházak házassági jogára gyakorolt hatásait l: uo. 120–131. pp.

a házasságkötés feltételeit saját felekezetük tagjai számára, de az organikusan, alulról felfelé szerveződő egyházszervezet²⁰ és a partikularizmus jegyeit erősen magán viselő jogalkotás egységes szabályokat nem alakított ki.

A problémák abból származtak, amikor egy katolikus és egy nem katolikus keresztény kívánt frigyre lépni egymással és – mivel a szerelem nem ismer felekezeti határokat (sem) – ez a vegyes vallású vidékeken gyakran elő is fordulhatott. Mai napig ható kérdésként vetődik fel, hogy a katolikus egyház miként tudja kezelni, és mennyiben tudja elfogadni a teológiai-felfogásbeli, és ebből eredően jogi szabályozásbeli különbségeket mutató protestáns (és ortodox) egyházak vegyes házasságokban való közreműködését.

A katolikus teológia szerint a keresztények között kötött érvényes házasság mindig szentség, ideértve két protestáns tisztán polgári házasságát is.²¹ E jellegénél fogva a házasság lényegi tulajdonságai az egység és a felbonthatatlanság, amely a CIC-ben is megjelenik (1056. k). Erdő Péter hivatkozik IX. Pius pápára, aki 1864-ben tévedésként értékelte és kifejezetten elvetette azt a nézetet, amely tagadta a keresztények közötti házasság szentségi jellegét.²² Ezzel szemben a protestáns egyházak a házasságot nem tartják szentségnek, annak csupán szerződéses jelleget tulajdonítanak, így álláspontjuk szerint az akár fel is bontható. Az ortodoxia ugyan szentségnek tartja a házasságot²³, de tolerálja az elkülönülést és megengedheti az újraházasodást is,²⁴ ezenkívül a szertartás liturgiájában is komoly eltérések figyelhetők meg.²⁵

Az imént vázolt felekezetek közötti törésvonalakhoz kapcsolódott az állami jogalkotás kérdése: Noha a házassági jog teljes szekularizációjára 1894-ig²⁶ várnunk kellett, már a kezdetektől fontos volt, hogy az állam miként viszonyul a vegyes házasságokból eredő felekezeti vitákhoz, és milyen mértékben fogadja el a szembenálló egyházak álláspontjait, illetve, hogy szabályozásában mennyiben enged teret a protestáns (és ortodox) törekvéseknek. Mindkét oldal azt kívánta elérni, hogy a saját egyházi jogszabályaik állami törvényekkel is biztosítva legyenek.

A probléma tulajdonképpen két kérdés mentén éleződött ki:

Ki előtt köthetnek házasságot a felek?

Milyen vallást kövessenek a házasságból születendő gyermekek?

A katolikus kánon szerint ezen házasságokat csak katolikus pap előtt lehet megkötni, másképpen a házasság a trentói forma hiánya miatt érvénytelen. Ebben a kérdésben az Egyház tulajdonképpen mind a mai napig meggingathatatlan. A CIC 1127. kánonjának 1.§-a rögzíti: „Ami a vegyes házasságok formáját illeti, meg kell tartani az 1108.k. előírásait.” Így csak azok a [vegyes]házasságok érvényesek, amelyeket a helyi ordinárius

²⁰ Vö: BOLERATZKY 2004, 185. p.

²¹ ERDŐ 2014, 513. p.

²² ERDŐ 2014, 512. p.

²³ MEYENDORFF, JOHN: *A házasság misztérium*. Kairosz Kiadó, Győr, 2009. 99. p.

²⁴ MEYENDORFF 2009, 73. p. Ennek ortodox-dogmatikai alapjait lásd, uo.: 73-78.

²⁵ Első házasságkötési szertartás alatt a pap koronát helyez a felek fejére. MEYENDORFF 2009, 42. p. Részletes leírását l: uo.

²⁶ 1894. évi XXXI. törvénycikk a házassági jogról.

vagy a plébános vagy a kettő közül valamelyik által megbízott pap vagy diakónus közreműködésével és két tanú előtt kötöttek.²⁷

A második kérdés a katolikus egyház jövője szempontjából bír(t) különösebb jelentőséggel. A reformáció elterjedése után igyekezett a gyermekek katolikus szellemben való nevelését biztosítani. Ez az igény a hatályos jogban szintén megjelenik (CIC. 1125. k. 1. „a katolikus fél [...] ígérje meg őszintén, hogy erejéhez képest mindent megtesz azért, hogy minden gyermeke a katolikus egyházban keresztkedjen és nevelődjék.”)

A protestáns (és az ortodox) egyházak pedig saját lelkészeiket fogadták el esketőként, és állami törvényeken keresztül kívánták elérni, hogy a fiúgyermekek 18 éves korukig az édesapjuk vallását kövessék, utána pedig szabadon dönthessenek arról, hogy melyik felekezethez kívánnak csatlakozni.

III. Egy lépéssel Róma előtt, a vegyes házasságok jogtörténete a reformkorig

A probléma mélyebb megértése érdekében célszerűnek látszik az előzményeket áttekinteni.

1. A kezdetektől a Carolina Resolutioig

Noha a reformáció elterjedése után a katolikus zsinatok nem tiltották kifejezetten a protestánsokkal való házasságra lépést,²⁸ a papság vonakodott a vegyes vallású párokat megesketni.²⁹ Sokáig abszolút hatállyal bíró szentszéki³⁰ szabályozás sem volt. A katolikus egyház eretnekként tekintett a protestánsokra, ezért a házasság feltételül szabta átterésüket.³¹

Ez a szigorú gyakorlat a 17. sz. végére tarthatatlanná vált és megváltoztatásának igénye – szentszéki jogalkotás híján – partikuláris jog kialakulására adott okot és alkalmat. E szerint a katolikus papok már akkor is megeskették a feleket, ha a nem katolikus fél ún. *reverzálist*, azaz biztosítékot adott arra nézve, hogy a házasságból született gyermeket engedi katolikusnak keresztelni és katolikus szellemben nevelni, illetve megígéri, hogy hitvestársát hitében nem háborgatja.³² Ez egy egyoldalú írásban tett nyilatkozat, mely nem volt kikényszeríthető, gyakran püspöki engedély társult hozzá, melyet a püspökök kértek a reverzális beküldésével egyidejűleg. A gyakorlat oka főként abban

²⁷ Noha a törvény tiltja az egyszerre vagy egymás után két vallás szerinti házasságkötést is, itt jegyezzük meg, hogy ez a tilalom nem zárja ki, hogy a katolikus szertartáson más felekezetű lelkész is részt vegyen és imát végezzen, vagy – a forma alóli felmentés után – a nem katolikus szertartáson jelen lévő katolikus pap a szertartás után áldást adjon. (ERDŐ 2014, 585. p.)

²⁸ ÖRSI JULIANNÁ: *A vegyes házasságok jogtörténeti megközelítése*, Confessio, 2015/2, 3. <http://confessio.reformatus.hu/a-vegyes-hazassagok-jogtorteneti-megkozelitese#page3>, letöltés ideje: 2016. 06. 25.

²⁹ Ennek okait és körülményeit részletesen l.: HANUY 1904, 58-60. p.

³⁰ „Az Apostoli Szentszék az egyházi szóhasználatban a pápa személyét és azokat a központi szerveket jelenti, melyek segítik őt az egész világegyházra szóló lelkipásztori feladatában.” ERDŐ PÉTER: *A Szentszék és Magyarország*, in: Katolikus Szemle 1991. <http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=174> letöltés ideje: 2016. 06. 05.

³¹ VÁRADY L. 1924,

³² Később kiegészül egy harmadik cautioval is: a katolikus vallású fél ígérje meg, hogy hitvestársa megtérítésére fog törekedni. HANUY 1904.

keresendő, hogy a protestáns lelkészek minden további feltétel vagy biztosíték nélkül adták össze e párokat, így a katolikus papság a vegyes vallású vidékeken a protestáns túlsúly fokozatos kialakulásától tarthatott.³³

Keresztély Ágost esztergomi érsek 1714-ben egy felterjesztést intézett *III. Károlyhoz*, melyben egy egységes állami szabályozás megalkotását, és a szokásjog írott joggal való megerősítését proponálta a vegyes házasságokból származó gyermekek vallására nézve.³⁴ Mivel a király nem tett eleget az egyházfő kérésének, így *Keresztély* 1715-ben és 1716-ban, körlevelet bocsátott ki egyházmegyéje plébánosaihoz, amelyekben az eretnekekkel (értsd: protestánsokkal) való házasságkötést továbbra is tiltott dolognak titulálta, azonban amennyiben az nem akadályozható meg, az egyházi összeadást reverzális tételéhez kötötte.³⁵

Eközben a protestáns rendek is szorgalmazták a kérdés törvényhozás útján való szabályozását olyképp, hogy a vegyes vallású jegyesek ne csak arról dönthessenek, hogy ki előtt kívának házasságot kötni, hanem születendő gyermekeik vallását is maguk határozhassák meg.³⁶ Az állami szabályozás azután 1731. március 21-én született meg: ez volt a Carolina Resolutio,³⁷ *III. Károly* rendelete, mely a vegyes házasságok katolikus pap előtti megkötését tette kötelezővé,³⁸ ugyanakkor a gyermekek vallásáról nem rendelkezett.

2. A nevezetes 1790. évi 26. törvénycikk és előzményei

A szentszéki jogalkotásra még a század közepéig kellett várni, hiszen *XIV. Benedek* pápa csak 1748. június 29-én adta ki (eredetileg Lengyelország főpapságához címezve) *Magnae Nobis Constitutio*ját, amelyben kimondta, hogy a vegyes vallású vidékeken amennyiben az egyház közjáva úgy kívánja a vegyes házasság három feltétellel lehetséges: 1. A katolikus féltől távol legyen a hitehagyás veszedelme. 2. Az összes gyermeket katolikus vallásban neveljék. 3. A katolikus fél ígérje meg, hogy hitvestársát igyekszik katolikus hitre téríteni. Rendelkezett továbbá afelől, hogy a gyermekek katolikus vallásban történő nevelését állami törvényekkel is biztosítani kell.³⁹ Ez a jogforrás fogalmazta meg először központi szinten azokat az elveket, melyek évszázadokig meghatározták a katolikus egyház e kérdésben elfoglalt álláspontját. Itt érhető tetten az a jelenség, mely a vegyes házasságok történetét egészen a reformkor végéig jellemezte: a szentszéki jogalkotás csak követte, és nem pedig alakította a helyi joggyakorlatot. Így a partikuláris egyházi szokásjog a központi kánoni szabályoknál mindig egy lépéssel előrébb tarthatott.

³³ HANUY 1904.

³⁴ HANUY 1904, 61. p.

³⁵ HANUY 1904, 62. p.

³⁶ VÁRADY L. 1924, 13. p.

³⁷ Elkészültét egy e célból felállított, vegyes- világi és egyházi méltóságokat magában foglaló- bizottság, a Comissio Religionaria által kiadott jelentés előzte meg, melyből érezhető volt a bizottságban a katolicizmus túlsúlya, noha Károly mégsem követte az abban tett ajánlásokat. Elnöke Savoyai Eugén. Vö: HANUY 1904, 66. p. és VÁRADY L. 1924, 13. p.

³⁸ *Pallas Nagy Lexikona*, <http://mek.oszk.hu/00000/00060/html/018/pc001852.html#6>, letöltés ideje: 2016. 06. 27.

³⁹ *Magnae Nobis Encyclical of Pope Benedict XIV promulgated on June 29, 1748.* <http://www.papalencyclicals.net/Ben14/b14magna.htm>, letöltés ideje: 2016. 06. 25.

Ami a világi joganyag fejlődését illeti, *Mária Terézia* uralkodása alatt a reverzálisok kibocsátásának kötelezősége fokozatosan bontakozott ki.⁴⁰ A biztosítékokat a királynő egy 1756-ban kiadott rendeletével tette kikényszeríthetővé, majd 1770-ben a kibocsátott rendeleteinek hatályát a görög keleti vallásúakra is kiterjesztette.⁴¹ A nem katolikus felekezeteknek kedvező fordulatot azután *II. József* türelmi rendelete hozta el, mely a vegyes házasság tárgyában is számos engedményt tett a protestánsoknak és az ortodoxoknak.⁴² Eltörölte a reverzálisok gyakorlatát, azonban az 1781. október 1. előtt kiadottak érvényességét nem érintette, továbbra is fenntartva a házasfelek felelősségre vonásának lehetőségét, akárcsak *Mária Terézia* korában.⁴³ Állandó szabályként előírta: amennyiben az apa katolikus hitű, az összes gyermeket katolikus keresztségben és nevelésben kell részesíteni, az anya katolikus vallása esetén pedig a gyermekeknek nemük szerint kell követniük szüleik vallását.⁴⁴ Láthatjuk, hogy a norma, nem katolikus apa esetén a *sexus sexum sequitur*⁴⁵ szabályát tette általánossá, mely egyre inkább az újhitű érdekeket elégítette ki.

Az uralkodó halála után a katolikus és a protestáns felekezetek egyaránt arra törekedtek, hogy számukra kedvező új szabályozás szülessen.⁴⁶ *II. Lipót* egy 1791. január 18-án kelt rendeletét,⁴⁷ az 1790-91. évi országgyűlésen „törvényerőre emeltette”.⁴⁸ Az 1790. évi 26. törvénycikk személyi hatálya kizárólag a protestáns felekezetekre terjedt ki, és azoknak számtalan kedvezményt juttatott. Rögzítette, hogy a vallás ügyét az 1606-os bécsi⁴⁹ és 1647-es linzi béke⁵⁰ alapjára kell helyezni. Ezenkívül arról is rendelkezett, hogy a vegyes házasságok mindenkor a katolikus papok előtt kötendők, „mert másképp egyházilag és államjogilag érvénytelenek”⁵¹, de ellenük bármilyen akadályt,

⁴⁰ VÁRADY L. 1924, 13. p.

⁴¹ HANUY 1904, 67–68. pp.

⁴² Erről bővebben, lásd: BERKI FERIZ: *A magyarországi ortodox keleti egyház szervezése*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1942. 46–48. pp.

⁴³ MÁLYUSZ ELEMÉR: *A türelmi rendelet, II. József és a magyar protestantizmus*. Attraktor Kiadó, Máriabesnyő-Gödöllő, 2006. 346. p.

⁴⁴ „hogy a különböző vallásúak házassága esetében akkor, ha az apa katolikus hitű, valamennyi gyermek – mind a fiúk, mind a leányok – a katolikus vallásban nevelendők, s ezt az uralkodó vallás előjogának és kiváltságának kell tekinteni. Ha viszont az anya katolikus, az apa nem az, akkor a gyermekek kövessék nemük szerint a szülőket a tekintetben, hogy milyen vallásban nevelődjenek” *II. József türelmi rendelete* 7. pont, 1781. október 25. Forrás: TUSOR PÉTER: *Katolikus egyház a 18-19. századi Magyarországon*, egyetemi jegyzet, PPKE, BTK, Történettudományi Intézet, Budapest, 2008. 35–40. pp.

⁴⁵ Jelentése: nem nemet követ.

⁴⁶ HANUY 1904, 72. p.

⁴⁷ „Ezt a protestánsok javára kétségtelenül haladást jelentő császári intézkedést szentesítette az 1790/91. országgyűlés XXVI. törvénycikke.” TÓTH LÁSZLÓ: *A vegyes házasságok ügye Magyarországon*, in: VOINOVICH GÉZA (szerk.): *Budapesti szemle a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából*, 203. kötet, Budapest, 1926. 311. p.

⁴⁸ HANUY 1904, 72. p.

⁴⁹ „[...] megkötötték a szerződés második, jún. 23-i változatát. Ez a protestánsok vallásszabadságának kiterjesztett biztosítása mellett eltörölte az 1604. évi XXII. tc.-et, a protestánsüldözések eddigi törvényi alapját...” forrás: *Magyar nagylexikon*, harmadik kötet, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994. 443. p.

⁵⁰ „A [Linzi béke]. 9 pontban biztosítja a vallásgyakorlat teljes szabadságát az urak, városok, községek és (ez a nagy haladás a bécsi békéhez képest) jobbágyság számára; elrendeli a háború alatt jogtalanul elfoglalt protestáns templomok visszaszolgáltatását, a többi függő, vallástügyi kérdéseket (tized, jezsuiták stb.) a legközelebbi országgyűlés elé utalja.” *Pallas nagylexikon* <http://mek.oszk.hu/00000/00060/html/064/pc006499.html#4> letöltés ideje: 2016. 06. 22.

⁵¹ HANUY 1904, 72. p.

akármilyen szín alatt emelni tilos! A házasságból származott és származandó gyermekek, ha az apa katolikus az ő vallását kövessék, ha pedig az anya katolikus, akkor csak a fiúgyermekek követhessék az apjuk vallását. Ezzel kapcsolatban, (amelyet *Várady L. Árpád* a protestáns autonómia magna chartájának nevez)⁵² már most érdemes kiemelnünk, hogy a reformkorban kialakult vallásügyi vita egyik kardinális kérdése az említett törvénycikk helyes értelmezése volt. A katolikus interpretatio szerint a törvény nem tiltotta a reverzálisokat, hiszen az apa beleegyezésével a gyermekek az anya vallásában is nevelhetők, tehát, ha a férj önként adta azt, az illetékes plébános minden további nélkül elfogadhatta. Ehhez a katolikus papoknak törvényes joguk volt.⁵³ Erre az álláspontra helyezkedik a 20. század első negyedének szakirodalmából *Hanuy Ferenc*, ill. *Várady L. Árpád* is, amikor azt írja, hogy: „[A reverzálisok tilalma] a törvényben kimondva nincs, ellenben az ellenkezőre, a reversálisok adására a törvény egyenes alapot nyújt akkor, amikor kijelenti, hogy amikor az apa nem katolikus a fiúk követhetik az apa vallását. Ez a lehetőség magában foglalja a másik lehetőséget, azt, hogy az apa beleegyezésével és ígérete alapján a fiúk anyjuk vallásában is nevelhetők.”⁵⁴ Ezt az értelmezést maga *II. Lipót* 1791-ben egy Breznóbányán történt eset⁵⁵ kapcsán is megerősítette. Sőt 1792. szeptember 25-én a 21098. sz. helytartótanácsi körrendelet a régi reverzálisok érvényességét mondta ki, s elrendelte az azok alapján katolikusnak számító gyermekek elvételét a szüleiktől. Ennek az „erőszakos” rendelkezésnek feltehetőleg csekély gyakorlati hatása lehetett, hiszen a köriratot az 1793. évi királyi rendelet hatályon kívül helyezte.⁵⁶

3. Gyakorlat a reformkor⁵⁷ hajnalán

Ezt követően alakult ki hazánkban a *passzív asszisztencia* gyakorlata. Ennek az volt a jelentősége, hogy amennyiben a protestáns fél nem adott reverzalist, akkor a pap csupán ilyen módon eskette össze a házasulandókat. Ezzel a módszerrel igyekeztek elősegíteni a biztosítékok elterjedését.

A latin hagyomány szerint a házasság szentségét a felek egymásnak szolgáltatják ki, a pap csak asszisztál ehhez. Amit manapság egy katolikus templomban a szertartáson láthatunk, nevezhetjük – akkori fogalmaink szerint – aktív asszisztenciának. Az előírt liturgia szerint, ünnepélyes keretek között kerül sor a boldogító igen kimondására. Ezzel szemben a passzív asszisztencia templomon kívül történt, a hivatalos egyházi öltözet (stóla és karing) nélkül. Két tanú jelenlétében a pap csak tudomásul vette a felek által kifeje-

⁵² VÁRADY L. 1924, 22. p.. Ezenkívül olvashatjuk még: BÁRÁNY GYÖRGY: *A liberalizmus perspektívái az 1842/43-as országgyűlés vallásügyi vitáinak tükrében*. Századok. 1990. 124. 2. 186. p.

⁵³ TANCZIK BALÁZS: *Egyházjogi változások és azok civiljogi hatásai Magyarországon a XIX. század második felében*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Kánonjogi Posztgraduális Intézet, Budapest, 2012. 125. p.

⁵⁴ VÁRADY L. 1924, 28. p.

⁵⁵ ROSKOVÁNYI: 1842. II. kötet, 586. p.

⁵⁶ KOSSUTH LAJOS: *Országgyűlési tudósítások, I. kötet*. Magyar Történelmi Társulás, Budapest, 1948. 89. p.

⁵⁷ A reformkor kezdetének meghatározásában a szakirodalom nem egységes, elegendőnek tartjuk itt megjegyezni, hogy magunk a szegedi állásponthoz csatlakozunk, amely jogtörténész szemüvegen át az 1790. esztendő jelöli az időszak kezdetének. BALOGH ELEMÉR szóbeli közlése.

zett akaratnyilatkozatot.⁵⁸ Akadályt nem gördített az egybekelés elé, csupán a támasztott feltételek elmaradása esetén az ünnepélyes szertartást és az áldást tagadta meg. A házasság ebben az esetben is érvényesen jött létre, mivel az megfelelt a trentói kritériumoknak.

A passzív asszisztencia Magyarországon 1795⁵⁹ után már nem lehetett új és ismeretlen jelenség, továbbá az is előfordult, hogy a plébános csak akkor adta össze a házasulandókat, ha a katolikus fél a házasságkötés előtt meggyónt és megáldozott.⁶⁰ 1810-ből találhatunk írásos bizonyítékot: az egri érseki szentszék kialakult szokásra hivatkozott akkor, amikor azon esetekre is „*passiva assistentia*”-t írt elő, ha a katolikus vallású fél a házasságkötés előtt vonakodott gyónni és áldozni.⁶¹

Ismét fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy ezen új gyakorlat sem valamiféle szentszéki speciális kedvezmény (*favor*) eredményeként jelentkezett.⁶² Annak sem kánoni, sem világi írott jogforrási alapja nem volt. Jelen esetben is megfigyelhetjük, hogy a partikuláris egyházi szokásjog – a szentszéki jogalkotást megelőzve – az állami szabályozáshoz és a helyi viszonyokhoz alkalmazkodva, hogyan volt képes hatályos normákat kialakítani.

Érdekes adalékul szolgálhat az ezzel egy időben kialakuló protestáns gyakorlat: a lelkészek továbbra is összeadták a vegyes vallású párokat, annak ellenére, hogy 1790-től az állam csak a katolikus pap előtt kötött vegyes házasságokat tartotta törvényesnek. A vegyes házasságokat a 18. századi magyar közjog az „előkelőbb, jogra erősebb” vallás és egyházjog szerint ítélte meg, nem pedig a másik fél egyházának joga szerint. Szintén a katolikus kánonjog volt az irányadó abban az esetben, ha egy protestánsnak egy katolikkal szemben egyházi joghatóság alá tartozó jogvitája támadt.⁶³ Erre enged következtetni, hogy az 1806. augusztus 26-án és 1807. október 6-án kiadott királyi rendeletek, melyek az így megkötött házasságok katolikus pap általi *recopulatio*-ját (újból, de magánjogi szempontból tulajdonképpen első és egyetlen törvényes megkötését) írták elő.⁶⁴ Ez a rendelkezés gyakorlati alkalmazásában erősített meg egy 1844-ig fennálló elvet: a katolikus vallású egyének házasságát (és így a vegyes házasságát is) a magyar civiljog csak akkor tekintette érvényesnek, ha az a katolikus kánonjog szerint is érvényes volt,⁶⁵ ebből következően magánjogi joghatások is kizárólag az így megkötött házasságokból származhattak. Ugyanakkor e királyi rezolúciók azt is rögzítették, hogy az állam a protestánsok (vagy görög keletiek) egymás közötti, saját lelkészük előtt kötött házasságát törvényesnek és érvényesnek ismeri el.⁶⁶

⁵⁸ FAZEKAS CSABA: *A balkányi jobbágy házassága, a geszterédi plébános szitkozódása és az egyházpolitika 1841-ben.* <http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/fazekascsaba.htm>, letöltés ideje: 2016. 06. 21.

⁵⁹ S. Congregatio Concilii 1795-ben már megengedte a szepesi püspöknek a passzív asszisztenciát a cautiok nélküli vegyes házasságok eseténél. HANUY 1904, 71. p.

⁶⁰ ROSKOVÁNYI 1842, I. kötet, 519. p. ill. II. kötet, 594–598. pp.

⁶¹ HANUY 1904, 79. p.

⁶² HANUY 1904, 100. p.

⁶³ HANUY 1904, 77. p.

⁶⁴ VÁRADY L. 1924, 31. p.

⁶⁵ HANUY 1904, 76. p.

⁶⁶ ROSKOVÁNYI nyomán HANUY 1904, 76. p.

*IV. Az országos konfliktus új tendenciái és Csanád vármegye törvényhatósága**1. A konfliktus természetrajza*

1825. szeptember 14-én Pozsonyban 13 év után ült össze újra az országgyűlés. Ezt követően az uralkodó, a frissen elfogadott 1827. évi 5. törvénycikk értelmében háromévente hívta össze azt. A dolgozatomban vizsgált korszak három reformdiétát ölel fel: az 1832-36-ost, az 1839-40-est és az 1843-44-est. Az országos vita részletes elemzése e dolgozat keretei között nem állhat módunkban, ehelyett elegendőnek tartjuk az annak során kialakult legfontosabb álláspontokat, és az azokhoz kapcsolódó érveket és ellenérveket közelebbről megvizsgálni. Az 1832-36-os országgyűlés nagyobb terjedelemben kerül majd bemutatásra, hiszen itt fogalmazódtak meg először azok a szempontok, melyek a vizsgált korszak vallásügyi vitáját az annak lezárását jelentő 1844. évi III. törvénycikk elfogadásáig végigkísérték. Ez adhat magyarázatot arra is, hogy miért pont az 1832-es esztendő választottuk a levéltári kutatásaink által érintett időintervallum kezdetének.

A vegyes házasságokkal kapcsolatos sérelmek a vallásügy részeként, a többi vallási sérelemmel közös javaslatban kerültek tárgyalás alá. Vizsgált korszakunk teljes tartama alatt is ez volt megfigyelhető, ugyanakkor ezen sérelmek a „vallásos tárgyú” sérelmek között – a törvényalkotási folyamatokkal összefüggő, országos események hatása alatt – egyre komolyabb jelentőséget kaphattak.

A vita az országgyűlések előrehaladtával egyre éleződött, és ezzel együtt fokozatosan veszítette el felekezeti jellegét. A liberális reformellenzék a vegyes házasságokat övező joggyakorlatban a polgári jogegyenlőség megvalósulásának akadályát látta, ezért a protestáns sérelmeket magáévá téve került szembe az állapotok fenntartásában érdekelt konzervatív klérussal. Ezzel együtt a liberális vezérszónokok felszólalásaiból nyomokban már a teljes vallásszabadság eszménye⁶⁷ is kiolvasható. A vallásügy, és ezen belül a vegyes házasságok ügye országos politikai üggyé nőtte ki magát. A Karok és Rendek Tábláján⁶⁸ és a liberális főrendek oldalán egyre erőteljesebben mutatkozott igény egy egységes vallásügyi törvény megalkotására, mely a hatályos 1790. évi 26. törvénycikk talaján lett volna képes a vegyes házasságból eredő problémákat végérvényesen rendezni. Az

1832-36-os országgyűlésen már a Főrendi Tábla ellenzéki beállítottságú katolikus tagjai épp úgy kiálltak a sérelmek mielőbbi orvoslása mellett, mint az ellenzéki vármegyék követői. A püspöki kar persze a status quo fenntartásában volt érdekelt, hallani sem akart a sürgető változásokról, mert az erre irányuló törekvésekben évszázados szuverenitásának megsértését látta, illetve belügyeibe való durva beavatkozásként értékelte azokat.

⁶⁷ Pl: Siskovics, Balogh, Komlosy követek felszólalásai a kerületi táblán, lásd: KOSSUTH 1948, 280. p. vagy Konkoly-Thege Pál az 1839-40-es országgyűlésen hivatkozik „egy követ” felszólalására, mely szerint: „Törvénybe iktassék az, hogy egyik vallásnak a másik felett elsőbbsége ne legyen: e végből a törvénykönyvből a bevett vallás szót kihagyni kíváná...” KONKOLY-THEGE, Pest, 1847. 310. p.

⁶⁸ Bérenger-Kecskeméti szerzőpáros hívja fel a figyelmünket arra, hogy 1832-től egy 16–20 megyéből álló udvarhű csoport jelenléte mellett a Karok és Rendek Táblája inkább a reformpártiak, mintsem a konzervatívok politikája felé hajlott. BÉRENGER, JEAN – KECSKEMÉTI KÁROLY: *Országgyűlés és parlamenti élet Magyarországon 1608-1918*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2008. 225. p.

A kérdés a magyar liberális nacionalizmus⁶⁹ fejlődésében is szerepet játszott, melynek jelentősége *Bárány György* szerint a magyar nyelvnek a királyság hivatalos nyelveként való elfogadtatásához hasonlítható.⁷⁰

2. Csanád vármegye törvényhatósága

A Békés, Csongrád és Torontál vármegyék által közrefogott Csanád vármegye 29136 km² alapterületével az ország egyik legkisebb területű törvényhatóságának számított.⁷¹ Vizsgált korszakunkhoz időben legközelebb eső népességadatok Fényes Elektől származnak. E szerint a megye 1847-ben 75372 lelket számlált.⁷² Ebből a katolikusok voltak jelentős többségben 32421 lélekkel, míg a protestáns felekezetek közül a 13383 református volt számbeli fölényben a 7110 evangélikussal szemben.⁷³ Ezenkívül az ortodox jelenlét is jelentős volt (18857 lélek).⁷⁴ Láthatjuk, hogy vizsgálódásaink centrumában álló vidék kifejezetten vegyes vallásúnak mondható, e körülmény különös jelentőséget adhat kutatásainknak.

Az 1848-ig fennálló nemesi vármegye a vidéki nobilitás érdekeit évszázadokig képviselve játszott jelentős szerepet az alkotmányos és politikai életben.⁷⁵ A reformtörekvések mozgatórugóiként, a rendeleti kormányzást megszüntetve már az 1825-27-es országgyűlés összehívásában is fontos szerepük volt.⁷⁶ Két diéta között pedig a vármegyei közgyűlések voltak a rendi politikai élet fórumai, melyek általában negyedévente (vagy még sűrűbben) üléseztek.⁷⁷

Csanád vármegyében az ülések székhelye a püspöki város, Makó volt. Az általunk vizsgált korszakban a megye követei *Vásárhelyi János* alispán és *Návay Tamás* szolgabíró voltak. Később *Vásárhelyit Tarnay Mihály* váltotta fel.⁷⁸ A közgyűlési jegyzőkönyvek tanúsága szerint a követek folyamatosan kapcsolatban álltak vármegyéjükkel: tájékoztatták azt az országos folyamatokról, ők pedig a kötött mandátumnak megfelelően a vármegyei közgyűlés utasításai szerint jártak el az országgyűlésben. Az országgyűlésen történtek híre általában egy-másfél hónap alatt jutott el a törvényhatóságához, ahol a közgyűlési vitát követően – a Követutasításokat Kidolgozó Küldöttség javaslata alapján – a követutasítás elfogadásra került.

⁶⁹ Ez lényegében tért el a rendi nacionalizmustól, mivel a liberális tábor már nem a rendi „Natio Hungarica”, hanem a polgári nemzet érdekeit tartotta szem előtt. PAJKOSSY GÁBOR: *A reformkor (1830-1848)*, in: GERGELY ANDRÁS (szerk.): *Magyarország története a 19. században*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 207. p.

⁷⁰ BÁRÁNY, 1990, 183–218. pp.

⁷¹ FÉNYES ELEK: *Magyarország leírása*. Pest. 1847. 352. p.

⁷² FÉNYES 1847, 352. p.

⁷³ FÉNYES 1847, 352. p.

⁷⁴ FÉNYES 1847, 352. p.

⁷⁵ MEZEI BARNA – STIPTA ISTVÁN: *A vármegyék és kiváltságos kerületek*. In: Mezei Barna (szerk.): *Magyar alkotmánytörténet*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 144. p.

⁷⁶ STIPTA ISTVÁN: *Törekvések a vármegyék polgári átalakítására*. Osiris kiadó, Budapest, 1995. 7. p.

⁷⁷ PAJKOSSY 2003, 201. p.

⁷⁸ BLAZOVICH LÁSZLÓ (szerk.): *Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, Csanád vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai*, IV. A. 3. fondszám, Szeged, 1984. 1. p.

Mint a bevezetésben már tettünk utalást rá: a helyi 1848 előtti politikai viszonyokra csak szórványos adatokból következtethetünk.⁷⁹ *Barkassy Imre* udvari ágens *Kazinczy Ferenc*nek 1825-ben Pozsonyból küldött leveléhez egy táblázatot mellékelte,⁸⁰ melyben a vármegyéket politikai hovatartozás szerint sorolta csoportokba. Noha ez a kimutatás az 1825-27-es országgyűlés kezdeti politikai viszonyairól adhat pontosabb felvilágosítást, közvetlen előzmény gyanánt számunkra is tanulságos lehet *Barkassy* táblázata,⁸¹ mely ekkor még vármegyénket a semleges törvényhatóságok közé sorolta. Kutatásainkhoz jó kiindulópont lehet továbbá *Kossuth Lajos* jellemzése, mely szerint a korábban kormányhű megye mérsékelt ellenzéki irányzata az 1832-36-os országgyűlésen kezdett kibontakozni.⁸²

Ne habozzunk hát megfogalmazni kérdéseinket: *Kossuth Lajos* kijelentése mennyiben volt érvényes a dolgozatunk tárgyául választott témát övező országos vita tekintetében? A valóságban hogyan reagált az országos folyamatokra a vármegye nemesi közgyűlése? Csatlakozott-e az ellenzéki vármegyék álláspontjához? A reformok helyi fáklyavívői esetleg előállhattak-e egy eddig ismeretlen, az országos politikára is hatással bíró megoldási javaslattal?

E kérdések megválaszolásával (jog)történetírásunk mindezidáig adós maradt...

V. Az 1832-1836-os országgyűlés és Csanád vármegye

Noha az 1825-27-es országgyűlésen a Karok és Rendek Táblája már a reverzálisok eltörlését követelte, határozatot – stabil konszenzus hiányában – még nem sikerült hozniuk.⁸³

Vizsgált korszakunk első országgyűlése az udvar számára rendkívül kedvezőtlen körülmények között,⁸⁴ a tervezetthez képest csak egy év késéssel tudott összeülni, ezáltal a vármegyék időt nyertek sérelmeik megfogalmazására.⁸⁵ A diéta érdemi működésének kezdetéről egy 1832. december 21-én kelt, és a megyéhez 30-án megérkezett tudósító levélből értesülhetünk.⁸⁶ Ebben a követek beszámoltak az „elegyes ülés”⁸⁷ által meghatározott „rendszeres munkákról” és azok tárgyalási sorrendjéről.⁸⁸ A vallás ügyét e sorban

⁷⁹ RUSZOLY JÓZSEF: *Az országgyűlési népképviselői kezdetei Csanád vármegyében, 1848-1875*. In: Farkas József (szerk.): *Tanulmányok Csongrád megye történetéből. XIX. század*. Szeged, 1978. 165. p.

⁸⁰ VÁCZY JÁNOS: *Kazinczy Ferenc összes művei, Harmadik osztály: Kazinczy Ferenc levelezése, 19. kötet*. Budapest, 1909. 550. p.

⁸¹ Közli még: BÉRENGER – KECSKEMÉTI 2008, 210. p.

⁸² RUSZOLY 1978, 165. p.

⁸³ HANUY 1904, 82. p.

⁸⁴ Az északkelet-magyarországi kolerajárvány és a nyomában kitört parasztfelkelés fokozta az udvarral szembeni bizalmatlanságot.

⁸⁵ BÉRENGER – KECSKEMÉTI 2008, 214. p.

⁸⁶ Csongrád Megyei Levéltár, Csanád Vármegye Országgyűlési Követi Utasításait Kidalgozó Küldöttség iratai, IV.A.30. követi utasítások, válaszok, I. doboz, 2074. irat.

⁸⁷ A Karok és Rendek Táblájának és a Főrendi Táblának együttes ülése.

⁸⁸ A királyi előterjesztések határozták meg a Rendszeres Bizottsági Munkálatok megvitatásának pontos sorrendjét, legelőször a kereskedelmi, az urbaniális és az adóügyi tárgyak kerültek terítékre. Vö: BÉRENGER – KECSKEMÉTI, 2008. 231. p.

még hiába keressük,⁸⁹ mert az először csak 1833. január 9-én a kerületi táblán merült fel, így az 1832-es esztendőből számunkra releváns irattal még aligha találkozhatunk.

1. Az első szikra: Beöthy Ödön felszólalása a kerületi táblán

A 13. ülésnapon az „ékes beszédű”⁹⁰ Beöthy Ödön⁹¹ mint a kérdésben mindvégig markáns véleményét képviselő Bihar Vármegye követe felszólalásában⁹² az eddigi gyakorlatot (konkrét eset említése nélkül) általában törvénysértőnek titulálta, és a vallás ügyének az előleges sérelmek⁹³ közé való felvételét szorgalmazta, illetve – a későbbi sérelmes esetek elkerülése érdekében – az 1790. évi 26. törvénycikket módosító javaslat kidolgozására a kerületi táblán egy küldöttség (kerületi bizottság)⁹⁴ felállítását javasolta. Ennek tagjait egy rövid polémia után ki is választották és szinte azonnal megkezdhette áldásos tevékenységét.⁹⁵

Vessünk most egy pillantást Csanád vármegye nemesi közgyűlésére, hogyan fogadták Bihar javaslatát. A nemesi közgyűlés jegyzőkönyvének tanúsága szerint a kérdés először böjt előhava, vagyis február 11-én jutott el a törvényhatóságához. Ezen a napon „Kis gyűlést”, vagyis *partikuláris congregatiót* tartottak⁹⁶ Vizmay Lukáts József alispán elnöklete alatt.

„[Az országgyűlési követurak] előterjesztik továbbá, hogy Bihar Megye indítványa következtében a vallásbeli tárgyak érdemében egy küldöttség nevezetvén ki, mely a híveknek e részbeli utasításait egybeszedvén, fogja azoknak javallatát előadni, [...] s ámbár [a Megye rendjei] a megye kebelében lévő minden törvényes vallású lakosok közt legkisebb gátlás s sérelmezés nélkül fennálló atyafi szeretetnek és egységnek ezidáig tanúi voltak is, amennyiben mind ezáltal más törvényhatóságok részéről méltó panaszok terjesztetnének elő, mind a mellett is, hogy ez érdemben különös számítást nem vettek, a Törvényt és igazságot esmérvén, illy esetben szoros és vezér kötelességnek a fenn álló, jelesen az 1608. évi 1-ső, 1647. évi 5-ös, és 1790. évi 26-os Törvény Czikkelyek egész épségben való fennmaradásokat, megerősítéseket és a netalán méltó panaszokra okot

⁸⁹ A vallásügy nem keverendő össze az egyházi (Ecclesiasticus) tárggyal, mely ekkor már a rendszeres munkák sorába tartozott. Többek között a szerzetesrendekkel és igazgatással kapcsolatos kérdéseket foglalt magában. CSML IV. A. 3. 304/1832

⁹⁰ KOSSUTH 1948, 86. p.

⁹¹ Bihar Vármegye liberális követe, a Karok és Rendek Táblájának vezérszónoka. Egy titkosrendőrségi jelentés szerint: „Beöthy nem tehetség és ismeret nélkül való ember... aki már az 1830. évi országgyűlésen az ellenzék leghevesebb embereként volt ismeretes.” HBML. IV. 1/a. 238.k. 58.p. közli: SZENDINÉ ORVOS ERZSÉBET: *Beöthy Ödön politikai pályafutása 1830-1848*. http://biharkutatas.hu/wp-content/uploads/2013/06/bihari_dieta_II_6_szendi.pdf letöltés ideje: 2016. 09. 10.

⁹² Közli: KOSSUTH 1948, 87. p.

⁹³ „A jogi terminológiában a sérelem (gravamen) a végrehajtó hatalom által elkövetett, vagy egy törvénytelen kormányzati rendelkezés következtében előállt törvénysértés elleni szemrehányást jelöl, [...] az előleges sérelmek már korábban egy vagy több diétán is előfordultak.” BÉRENGER – KECSKEMÉTI 2008, 231. p.

⁹⁴ Más tárgykörökben is kerültek kinevezésre ilyen bizottságok, melyek a Karok és Rendek Táblájának különleges szervei voltak. Fő feladatuk abban állt, hogy a rendek saját kezdeményezéséből születő olyan új törvényjavaslatot fogalmazzanak meg, amelyet előzetesen nem terjesztettek egyeztetésre az országos bizottságok elé. BÉRENGER – KECSKEMÉTI 2008, 227. p.

⁹⁵ Erről bővebben l.: KOSSUTH 1948, 87. p.

⁹⁶ A nemesi közgyűlés két fő fóruma a generalis congregatio és a partikuláris részgyűlés volt. BLAZOVICH 1984, 4. p.

*nyújtó esetek megszüntetését s a törvények sérelmeinek orvoslását fogják teljes erővel a megye részéről kívánni.*⁹⁷

A bejegyzésből két fontos következtést vonhatunk le: egyrészt rögtön feltűnik, hogy a helyi kánoni jogsértések (ha voltak is egyáltalán ilyenek a vármegyében) még nem lehettek olyan súlyúak, hogy a közgyűlés tagjainak ingerküszöbét is elérjék. Emellett egyértelműen megfigyelhető a megye rendjeinek nyitottsága a más törvényhatóságok részéről érkező panaszok kivizsgálására, és az esetleges törvénysértések orvoslására is.

Ezzel kapcsolatban három normára történt hivatkozás. Az 1608. évi koronázás előtti 1. törvénycikk a Bocskai felkelést lezáró bécsi béke alapján biztosította a bárók, a mágánások, a nemesek, a városok valamint a katonák szabad vallásgyakorlatát és elismerte a protestánsok egyházszervezetét. Az 1647. évi 5. törvénycikk a cuius regio eius religio elve elleni nemzeti felkelést lezáró⁹⁸ 1645. évi linzi békét iktatta az ország törvényei közé. A jogszabály – az említett 1608. évi törvény megerősítésével – a szabad vallásgyakorlatot a parasztokra is kiterjesztette és megszüntette a templomfoglalásokat. Szemmel látható, hogy a két citált norma még semmilyen rendelkezést nem tartalmazott konkrétan a vegyes házasságokra vonatkozóan, azok „csupán” a protestáns vallásszabadságot voltak hivatva biztosítani. Okkal gondolhatjuk, hogy a megye rendjei a csaknem két évszázada megvalósult vallásszabadság sérelmét láthatták a kialakuló gyakorlatban, ezért kerülhetett az idézett közgyűlésen e két törvény is felhívásra. A harmadik hivatkozott norma pedig – melynek már közvetlen sérelme is felmerülhetett – a már általunk korábban megismert, vegyes házasságokat rendező 1790. évi 26. törvénycikk volt.

2. Megerősíteni és részben meghaladni: a rendek első üzenete

A kerületi táblán legközelebb február 4-én és 5-én került a vallásügy terítékre. Az állandó küldöttség ekkorra készítette el a 14 pontból álló javaslatát, melynek részletes vitája során a rendek – kisebb módosítások eszközzésével – véglegesíthették sérelmeiket. Mint már korábban tettünk rá utalást: a vegyes házasságokkal kapcsolatos sérelmek ennek a manifesztumnak a részét képezték.

A kerületi bizottság véleményes javaslatát részleteiben elemezve rájöhethetünk, hogy a rendek elsősorban az 1790. évi 26. törvénycikk klérus általi contra legem értelmezési gyakorlatát kívánták megszüntetni. Ezzel együtt látnunk kell azt is, hogy e célkitűzés megvalósítása során az újra és újra felhívott normát bizonyos részleteiben meg is kívánták haladni, és nem kizárólag a vívmányok érvényesülésének biztosítására törekedtek. E felvetésünk bizonyítására a megfelelő passzusok tárgyalásánál teszünk majd kísérletet. A folyamatról két – egymást kölcsönösen kiegészítő – forrásból kaphatjuk meg a legteljesebb képet. Az Országgyűlési tudósításokban⁹⁹ a kerületi táblán elfogadott pontokat, illetve azok elfogadása során felmerült szóváltásokat olvashatjuk. Ezt egészítheti ki a követek tudósító üzenete, melyben a végleges pontok mellett a vegyes küldöttség véleményes javaslatát is megtaláljuk. A javaslat teljes szövegének részletes elemzése nem

⁹⁷ CSML IV.A.3. 166/1833.

⁹⁸ DEGRÉ 2009, 255. p.

⁹⁹ KOSSUTH 1948, 146–151. pp.

szerepel dolgozatunk célkitűzései között, ez okból kifolyólag most csak a vizsgálódásaink szűkebb tárgyát érintő részletekre kívánunk fókuszálni. Először is idézzük fel a vegyes bizottság által megfogalmazott bevezetést, melyet a kerületi tábla a javaslat megszerkesztése során betűhíven magáévá tett!

*„El nem hallgathatják a KK. és RR. az ágostai és helvéticus valláson lévő polgártársainak a már elindított előleges sérelmeket méltán nyomban követő sulyait. Akár úgy tekintessenek ezek okai, mint az embernek legszentebb jussait, a lelkiismeretnek szabadságát helytelen korlátolják, melyek minden világi tárgyak elintézésénél sokkal előkelőbbek és fontosabbak – akár azon szempontból nézessenek, hogy Honosink egy nagy részének legbecsesebb jussait érdeklik, melyek sorsának javítását Őfelsége kegyelmes előadásainál fogva is még eme országgyűlésen eszközölni kívánják – akár végtére mint a Bécsi s Linzi alapult sarkalatos 1790. esztendei 26-ik törvény sértését – ezeknek helyredállítások előtt annál kevésbé bocsátkozhatnak rendszeres új törvények alkotásába, mennél inkább megőzötenek, hogy az egyesek java a köz boldogságtól elválaszthatatlan [...]”*¹⁰⁰

A vegyes bizottság már a véleményes javaslatának elején rámutatott a vallásügyi kérdés három legfontosabb aspektusára: az egyrésről lelkiismereti szabadság kérdése, másrésről természetesen protestáns érdeksérelemként is felfogható, és végül – a kialakult sérelmes gyakorlat – az 1790. évi törvény direkt megsértéseként is aposztrofálható.

Most pedig a kerületi ülés által véglegesnek szánt javaslat szövege alapján elemezzük azon három pontot, mely a vegyes házasságok ügyét közvetlenül is érintette!

*„Eme sulyok közt első helyet (I.) foglalnak a reversálisok, vagyis a születendő gyermekeknek melly vallásban való neveltetések iránti kötések”*¹⁰¹

Az első pontban a reverzálisok végleges eltörlését követelték, mivel azok *„a szülőknek gyermekeik nevelése iránti legszentebb szabadságát korlátolják – megfosztják az érett korba jutott gyermeket természetes és törvényes jussától, hogy meggyőződése és belátása szerint a legjobbnak ismert vallást követhesse.”*¹⁰² A kerületi tábla tagjai szerint önmagában törvényellenes a gyakorlat, mivel a reverzálisok érvényességét egy helytartótanácsi rendelet a fennálló törvényekkel ellentétesen mondta ki.¹⁰³ Továbbá elhatározták, hogy minden gyermek „érett koráig” az apja vallását kövesse, ennek elérése után pedig szabadon választhasson magának felekezetet, mely *„önnön belátása és meggyőzése szerint lelki nyugalomát eszközli, és így legfőbb boldogsága elérésére legalkalmasabb”*¹⁰⁴

A javaslat e részében kell keresnünk az alapul szolgáló törvénycikk részleges meghaladására tett kísérletet. Az 1790. évi törvény e téren ugyanis még nem biztosított teljes viszonyosságot a felekezetek között. Az apa protestantizmusa esetén kizárólag a fiúgyermek számára tette lehetővé, hogy a házasságban „atyjok” vallását követhessék. A javaslat első helyén álló – a reverzálisok ügyét egyszer s mindenkorra rendezni hivatott – passzust, mely a leghevesebb vitákat generálta és az egyháziaknak annyi „főfájást” okozott nem értékelhetjük másként, mint a hatályos törvény meghaladására tett kísérlet

¹⁰⁰ CSML IV.A.3. 262/1833. I. irat.

¹⁰¹ CSML IV.A.3. 262/1833. II. irat.

¹⁰² CSML IV.A.3. 262/1833. II. irat.

¹⁰³ *„reversálisok 1785-ikbe II. Josef császár alatt már tökéletesen eltöröltetvén, csak 1792 esztendőben költ felsőbb intézetnél fogva s így a fennálló törvény ellenére egyedül a végrehajtó hatalom által létesítettek...”* – CSML IV.A.3. 262/1833. II. irat. (Ez a passzus 21098. sz. helytartótanácsi rendeletre utalt vissza.)

¹⁰⁴ CSML IV.A.3. 262/1833. II. irat.

ékes bizonyítékeként. Túlzásnak hathat a pont azon indokolása, mely szerint ezáltal elkerülhető, hogy „a gyermekek szülőinek karjai közül kiragadtassanak”¹⁰⁵ vagy, hogy „a jegyestől összevekelése előtt jegyese, vagy azután a férjtől mindenképp felett szeretett nője hatalommal elvitetvén, idegen, olykor nem egészen biztos kezekre bízasson.”¹⁰⁶ Azonban az előzmények és különösen a keserű emlékü 21098. sz. helytartótanácsi rendelet ismeretében már nem is annyira meglepő, hogy a rendek így próbáltak még nagyobb nyomtatékokat adni sérelmeiknek. A következő (hatodik) pont, amely vizsgálódásaink homlokterébe kerülhet a recopulatioi gyakorlatának megszüntetését tűzte ki célul, mivel arra a nevezetes 1790. évi 26. cikkelyben sem fordult elő semmiféle utalás, ráadásul azok „az evangélikus vallás alapjaival is ellenkeznek”.¹⁰⁷ A javaslat joggal vetette fel továbbá azt, hogy a recopulatio előtt nemzett gyermekek törvényessége a későbbiekben „kellemetlen kérdésekre nyújthat alkalmatosságot.”¹⁰⁸

A kilencedik pontban merült fel igényként, hogy a vegyes vallású házastársak ágytól-asztaltól való elválasztása esetén az evangélikus félnek szabad legyen új házasságra lépnie, mivel felekezetiük a házasságot nem tartja szentségnek. Ezt a szabályt nem kívánták azon katolikusokra kiterjeszteni, akik a szabad elválás és újránházasság reményéből tértek át az evangélikus hitre.¹⁰⁹ Meg kell jegyeznünk, hogy a javaslat e pontjánál merült fel először a vegyes házasságból eredő jogvitákban a katolikus egyházi bíróságok monopóliumának megtörése, amely végül az 1790. évi 26. törvénycikk e tárgyú rendelkezésére történő hivatkozással mellőzésre került.¹¹⁰

Semmiképpen sem hagyhatjuk figyelmen kívül *Tisza Lajos*¹¹¹ haladó szellemű indítványát, mely szerint a javaslatban biztosított kedvezményeket a nem egyesült görög vallásúakra is ki kellene terjeszteni. Ez végül azzal az érveléssel került elvetésre, hogy a felterjesztésük alapját képező bécsi és linzi békekötések személyi hatálya az ő felekezetiükre még nem terjedt ki.

A megye rendjei a Pozsonyban történekről a március 11-i közgyűlésen szereztek tudomást: *Vásárhelyi* és *Návay* egy ünnepélyes hangvételű levélben és hozzá csatolt két különálló iratban közölték a bizottsági munka eredményeit, illetve az ezek alapján elfogadott feliratot. A tudósító levélből kitetszik, hogy a követek is lelkesen üdvözölték a kerületi táblán kialakított vívmányokat.

¹⁰⁵ CSML IV.A.3. 262/1833. II. irat.

¹⁰⁶ CSML IV.A.3. 262/1833. II. irat.

¹⁰⁷ CSML IV.A.3. 262/1833. II. irat.

¹⁰⁸ CSML IV.A.3. 262/1833. II. irat.

¹⁰⁹ A tervezet 2. pontja az evangélikus vallásra történő szabad áttérés lehetőségének a megadását szorgalmazta. CSML IV.A.3. 262/1833. II. irat

¹¹⁰ „A vegyes vallású házastársak választó pereire nézve természetesebbnek véletne ugyan, hogy a vádló a vádlott bíróságát követné, azonban az érdeklött törvény 16§-a szerint a szentszék meghagyatván bíróságul,...” CSML IV.A.3. 262/1833. II. irat

¹¹¹ Beöthy követtársa, (Nagyvárad, 1798. aug. 5. – Geszt, 1856. aug. 23.) 1825-ben Bihar vm. aljegyzője, 1829-ben főjegyzője, 1832-ben első alispán és egy.-i követ, 1837-ben ismét alispán, 1841-től 1848-ig főispáni helytartó, egyszersmind cs. kir. kamarás. Forrás: *Magyar életrajzi lexikon*, <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC15363/15760.htm> letöltés ideje: 2016. 09. 10.

„1833. eszt. martius 11-én tartott kisgyűlésen felolvastatott
Tekintetes karok és rendek!

Kegyes uraink!

*Elkészítvén az evangélika vallást követő hazafiak részéről fennforgó Sullyok és Kivánatok összeszedése végett kirendelt kerületi Küldöttség ebbeli munkáját, az a kerületi ülésekben tanácskozásba vétetett, mely alkalommal hazafi buzgósággal versengve a Rendek, mind azon a mi Hazafiakat szorosabban összevekapcsolja, s egy magyar testvéri szeretet kötelékével csatolja egymáshoz, a Hazának legszentebb kapcsolattal eggyé vált fiai csak a király és a haza javára, a nemzet dicsőségére és felemelkedésére munkálkodhassanak, az előterjesztett javallat nem csak, hogy elfogadott, hanem még bővebben kiterjesztett...*¹¹²

A megállapított vallásos üzenetet az országos ülés február 20-án tárgyalta.¹¹³ *Kossuth* leírása szerint¹¹⁴ *Lonovics József*¹¹⁵ a reverzálisok igazságos volta mellett „szelíd szellemű előadással” szállt síkra. Szerinte azok a házasság céljával nem ellenkeznek, sőt „a gyermekek vallása iránti előleges egyezés, tulajdon oly igasságon épül, mint azon rendelés, hogy atyának vallását tartozik a gyermek követni”. Ehhez még hozzátette, hogy a reverzálisok a törvény explicit tilalmába sem ütköznek, s amit a törvény nem tilt, az sérelem tárgya sem lehet.¹¹⁶ A liberálisok hevesen tiltakoztak *Lonovics* felszólalása ellen, így a Karok és Rendek Táblájának többsége az 1. ponttal kapcsolatban a kerületi ülésben meghatározottakhoz képest egy mindössze technikai jellegű módosítást fogadtatott: a szabad felekezeti választási kor elérését a 18. életévben¹¹⁷ konkretizálta.¹¹⁸ Április 27-én került a közgyűlésben felolvasásra a levél, mely március 10-i keltezéssel az üzenet főrendekhez való felküldéséről adott a megyének felvilágosítást

„[...] s az egész dolog annak módja szerint kimerítettvén nagy elhatározottsággal ment keresztül, melyek felett való vitakozások alatt mindég a hazafiak szorosabb összevekapcsoltatások lengt a Rendek szeme előtt, melyek után az izenet és felírás szokott mód szerint a Nagy Mlgú Főrendekhez által küldetett, ezeknek példányait egy úttal közölvén.”¹¹⁹

3. A javaslat a főrendek előtt

Általánosságban elmondható, hogy a főpapok ellenezték a kérdés felvételét, de a világiak már megosztottabbak voltak ebben. Egy részük nem vitatta ugyan a problémák fennállását, de azok megoldását nem in pleno, hanem deputatio, vagyis egy újjólág felállítan-

¹¹² CSML IV. A. 3. 262/1833 II. irat

¹¹³ KOSSUTH 1948, 192–194. pp.

¹¹⁴ KOSSUTH 1948, 194. p.

¹¹⁵ 1834-től csanádi püspök. Levéltári kutatásaink kiterjedtek az ő vármegyei tevékenységére is, római küldetése teljesítésével fontos szerepet játszott a szentszéki jogalkotás kieszközlésében.

¹¹⁶ KOSSUTH 1948, 194. p.

¹¹⁷ KOSSUTH 1948, 194. p.

¹¹⁸ A követek erről való tudósító jelentését lásd: CSML IV.A.3.324/1833.

¹¹⁹ CSML IV.A.3. 689/1833

dó országos vegyes bizottság útján szorgalmazta. Ezzel szemben *Széchenyi István* az üzenet királyhoz való felküldését,¹²⁰ *Gróf Károlyi György* pedig a Főrendi Tábla általi megtárgyalását javasolta. Rámutatott a nevezetes 26. törvénycikket értelmező resolútiók törvényellenességére, ezzel együtt kijelentette, hogy a vallások közötti egyenlőség de facto helyreállítása csak ezen resolútiók megsemmisítésével lehetséges.¹²¹ *Gróf Eszterházy Károly* nem annak tulajdonított jelentőséget, hogy ki miben hisz, „hanem hogy egy hazának fiai vagyunk”, és fő célként az egyetértést jelölte meg.¹²² Az itt felsorolt három katolikus Főrendi Tábla-i tag megnyilvánulásai is bizonyítják, hogy ekkorra a vallásügy – és részeként a vegyes házasságok ügye – végérvényesen megszűnt kizárólag felekezeti sérelemnek lenni. A haladó szellemű katolikus főurak is a polgári jogegyenlőség megvalósulásának akadályát látták az egyház elzárkózó politikai megnyilvánulásaiban.

Azonban a Főrendi Tábla még merőben konzervatív többségét ezen érvelés sem tudta meggyőzni, így az üzenetet végzésükben országos vegyes küldöttség elé utasították, melynek mielőbbi felállításáról ugyanitt rendelkeztek.

4. A vita parttalanná válása, a vallásügyi tárgy felfüggesztése

A főrendek viszonyüzenetének megvitatása a március 12-i kerületi ülésen kezdődött, ahol a rendek a deputatiók felállításában csak időhúzási taktikát láttak,¹²³ és nem voltak hajlandók javaslatukat érdemben megváltoztatni.¹²⁴ Az üzenet március 18-án változatlan szöveggel jutott ismét a főrendek elé,¹²⁵ akik egy nagyobb lélegzetű ülés után sem tudtak a kérdésben dűlőre jutni. Ehelyett a nádor javaslata alapján egy újabb küldöttséget neveztek ki – ezúttal saját tagjaik közül, az országbíró elnöklete alatt – az üzenet szövegének véleményezése céljából.¹²⁶

A véleményes javaslattal a küldöttség március 24-én készült el, melyben a reversalisok eltörlésén kívül semmit nem tettek magukévé, jelesül a recopulatiók gyakorlatának eltörlését sem. Ez március 27-én került a Főrendi Tábla elé, ahol újfent előjött az érv, hogy a törvény explicit tilalmat nem állít a reversalisokkal szemben, sőt hogy a protestáns félnek a fiúgyermekek saját felekezetében történő nevelése pusztán egy lehetőség, mely nem zárhatja ki a gyermekek katolikus hitben való nevelésének lehetőségét.¹²⁷

A polémia az országgyűlésben parttalanul folyt tovább, és a látszólagos részeredményektől¹²⁸ eltekintve a konszenzus kilátására nem maradt értékelhető realitás. A főrendek

¹²⁰ KOSSUTH 1948, 224. p.

¹²¹ KOSSUTH 1948, 225. p.

¹²² KOSSUTH 1948, 226. p.

¹²³ KOSSUTH 1948, 232–235. pp.

¹²⁴ Ezen eseményekről a vármegyének tudósító levél ugyancsak az április 27-i közgyűlésen került felolvasásra. Lásd: CSML VI.A.3. 692/1833

¹²⁵ Az eredeti üzenet szövege az egész országgyűlés alatt változatlan maradt. Június 23-i kerületi ülésen kibontakozott vita során Csanád vármegye követői az eredeti üzenet szövegének fenntartása mellett tették le a voksukat. Ezzel a két követ – vármegyei utasítás hiányában – a liberális táborhoz csatlakozott. KOSSUTH 1948, 498. p.

¹²⁶ KOSSUTH 1948, 228. p.

¹²⁷ KOSSUTH 1948, 272. p.

¹²⁸ Pl. március 28-án a Főrendi Tábla megegyezett a kikényszerített reverzálisok jogi kötőerejének visszaható hatállyal történő megszüntetéséről. Lásd: KOSSUTH 1948, 268–269. p.

a javaslat néhány pontjára tekintettel meggyőzhetőek lettek volna ugyan,¹²⁹ ez azonban sovány vigaszt jelentett a rendeknek, hiszen ők a javaslatot mint egészt kívánták elfogadtatni. A főrendek viszonzásait tárgyalva újra és újra szembesülniük kellett a ténnyel: ha a felirat csak azon pontokból készül el, melyekben a két tábla között egyetértés van, az így előálló helyzet legfontosabb követeléseik feladását fogja eredményezni

Nem véletlenül nevezi a *Bérenger – Kecskeméti* szerzőpáros az 1832-36-os országgyűlést a „vég nélküli csatározások hosszú, terméketlen diétájának”.¹³⁰ A Karok és Rendek Táblája a főrendek makacs ellenállása miatt a hetedik vallásos üzenet sikertelensége után végül 1833. július 10-én kénytelen volt a vallásos tárgyat határozatlan időre felfüggeszteni.¹³¹

Annak ellenére, hogy a sérelmeket az 1832-36-os országgyűlésen nem sikerült érdemben orvosolni, bátran kijelenthetjük: e diéta a vegyes házasságok körül kialakult reformkori vita történetének első fontos állomását jelentette. Itt fogalmazódtak meg ugyanis először azok a minimum célkitűzések, melyekből a liberális tábor a probléma megoldásáig egy jottányit sem kívánt engedni. Együttal jó alkalmat biztosított a politikai táboroknak arra is, hogy erőviszonyaikat felmérjék és kialakíthassák saját érvrendszerüket. Továbbá a semleges beállítottságú törvényhatóságoknak is megfelelő lehetőséget nyújtott arra, hogy a különböző szempontok megismerése során eldöntsék, hogy melyik szekértábor mögé kívánnak felsorakozni.

5. Csanád vármegye álláspontja az országgyűlési tudósítások és a levéltári iratok tükrében

Kossuth tudósítása szerint az országgyűlés vallásügyi vitája során csupán vármegyénk egyik követe – *Vásárhelyi János* – s ő is csak egyetlen egyszer, az 1833. május 21-én tartott kerületi ülésen adott hangot nézeteinek: „A vallásbeli szabadságnak nemléte okozta azt is, hogy egy világrész kivíván szabadságát, 60 évek alatt példátlan sebes haladással a virágzásnak magas fokára jutott. Kövessük ezt, s ha 10 millió polgártársaink egyesülnek, hazánk szabadsága biztosítva lesz”.¹³²

Véleményünk szerint a követ az Amerikai Egyesült Államokkal példálózott, ennek kapcsán kissé ironikusan jegyezte meg, hogy milyen következménye is lehet annak, ha a főrendek továbbra sem hajlandók a vallásos sérelem orvosolásában közreműködni. Ez a felszólalás, mely kétségtelenül a liberális tábor felé való közeledésről tett tanúbizonyságot, csupán *Vásárhelyi* magánvéleményeként értékelhető, hiszen a követek vallásos tárgyban – egy június 24-én kelt levelük eredményeképpen¹³³ – csak szeptemberben kaptak vármegyéjüktől utasítást. Vessünk most egy pillantást erre a dokumentumra, mely a vármegye vallásügyi kérdésben való első explicit állásfoglalását jelentette.¹³⁴

¹²⁹ KOSSUTH 1948, 541. p.

¹³⁰ BÉRENGER – KECSKEMÉTI 2008. 230. p.

¹³¹ KOSSUTH 1948, 545. p.

¹³² KOSSUTH 1948, 406. p.

¹³³ A jegyzőkönyvben a CSML IV. A. 3. 1502/1833. alatt található az erről szóló bejegyzés, a levél 49. sz. alatt kelt.

¹³⁴ A jegyzőkönyvben az erre vonatkozó bejegyzés a CSML IV. A. 3. 1484/1833. alatt.

„A tárgybani megbízott küldöttség által előterjesztett véleményes észrevétel folytában tisztelt uraságtok részére a következő pótoló utasítást állapítottuk meg.

[...] Mint, hogy mind tisztelt uraságtok többszöri tudósításokból, mind a kézhez jutott naplókönyv, s kölcsönös és visszaizenetek tartalmaiból, mind számosabb törvényhatóságokból érkezett érzékeny felszólításokból¹³⁵ érteni lehetett, mely magos katekhizmus lelkesíté ezen fontos, s közérdekű nagy ügyre nézve az egész törvényhozó testet, ámbár megyénk Karjai és Rendei, kik e közjó iránt viselteti buzgóságba magukat egy törvényhatóság által is felülmúlatni nem engedik, s ezen valamint régi, úgy igen sarkalatos országos sérelem orvoslását a sürgetése felől különös pártoló utasítás adását, egyedül azon okon vélték felesleges valónak lenni, mivel ezen Tartományba a boldogító vallásbeli türelem, emlékezetes fellyül haladó időktől fogva, a lakosok minden – jöllehet több részre oszló – vallásbeli felekezetjeinek szerentsés karaktervonása lévén, a vallásgyűlölés mérges gyümölcsei átaljában esmeretlenek voltak,¹³⁶

Emlékeztünk Beöthy első beszédének fogadtatására, melyben a megye rendjei kifejezésre jutatták, hogy korábban nem sokat érzekeltek a törvénysértő gyakorlatból. A követutasítás elején ugyanezzel a körülménnyel magyarázzák azt a tény, hogy miért nem küldtek eddig utasítást követeiknek.

Hogy ebben mennyire nem volt egyedül Csanád, jól mutatja Nagy Pál, Sopron vármegye követe június 22-i felszólalása: „Megyéje csudálkozással hallja, hogy más megyékben méltó panaszai vannak az evangelicusoknak. Sopronban ilyesmiről semmit sem tudnak, s a vallásbeli eljárók mind a két félnél úgy viszik a kormányt, hogy békesség és tökéletes egyetértés uralkodik. Ő a vallásbeli dolgokat átaljában úgy tekinti, hogy az főkép Isten dolga...”¹³⁷ Alapvető különbség azonban, hogy Vásárhelyivel ellentétben Nagy megyéje körülményeiből azt a következtetést szűrte le, hogy a reverzálisok helyénvalóak, illetve az ezzel kapcsolatos sérelmeket kizárólag protestáns sérelmeknek tulajdonította, amivel a konzervatív szemlélet mellett tett hitelt.¹³⁸

„mind e mellett is tehát, hogy Tisztelt Uraságtok ezen igazságos s több mint hárommillió hazafi társainknak nyugodalmát célzó indítvány előmozdítására önös szíveik nemes érzésénél fogva, bár világos megbízások körén kívül a közkívánathoz segítségvazattokat hozzákapcsolni semmit nem kételkedtek, valamint eleitől fogva ezen magos célú munkálkodásba való férfias részvételeket teljes megnyugvással érzettük, úgy az abba fogytig tartott állhatatos megmaradásokat tökéletesen helybehagytuk.”¹³⁹

A fenti sorokból kiderül, hogy a követek korábban – saját meggyőződésüktől vezérelve, a vármegye hallgatólagos jóváhagyása mellett – az ellenzék pártját erősítették szavazataikkal.

¹³⁵ Ilyen volt példának okáért Borsod vármegye levele, mely 2438. sz. alatt aug. 14-én kelt, és a közgyűlési jegyzőkönyv tanúsága szerint a Követutasítást Kírdolgozó Küldöttség részére is kiadásra került. Lásd: CSML IV. A. 3. 1493/1833.

¹³⁶ CSML IV. A. 30. 1. doboz, 1833. irat szám nélkül.

¹³⁷ KOSSUTH 1948, 499. p.

¹³⁸ KOSSUTH 1948, 500. p.

¹³⁹ CSML IV. A. 30. 1. doboz, 1833. irat szám nélkül.

„Mivel azonban tisztelt uraságtoknak közelebb érintett tudósításokba azonkívül, hogy ezen indítvány feletti tanácskozásoknak teljesen lett megszüntetését érettük, egy-szersmind az eránt is értesítettünk, hogy több törvényhatóságok részéről az illető köve-teknek, az eredeti utasítás szabályait nem kevésbé változtató, s a főrendek princípiumai-hoz közelítő pótló utasítások adattak:”¹⁴⁰

A vallásügy napirendről való levételével párhuzamosan néhány vármegye a koráb-biaktól eltérő tartalmú pótutasítást adhatott követeinek. Ez okból láthatta időszerűnek a közgyűlés, hogy az eddigi hallgatás után saját utasításon keresztül avatkozzon be az or-szágos vitába.

„Tisztelt uraságtoknak ez érdemben utasításul adatik, hogy a már országos tanács-kozás alá vétetett rendszeres munkáknak bevégeztetése előtt, minden más tárgyakra va-ló bocsájtkozás ellen adják ugyan szavukat,…”¹⁴¹

Csanád vármegye törvényhatósága a Rendszeres Bizottsági Munkák bevégezéséig nem kívánt új kérdést napirendre tűzni, ehelyett az ezt célzó indítványok ellen való sza-vazásra utasította követeit.¹⁴² Noha ez nem kifejezetten a vallásügy ellen szólt, bizonyá-ra nem véletlenül került bele a vármegye utasításába.

„ha mindaz által a szavazatok többsége következtében, mind e mellett is időközben, minden esetre pedig ezeknek végeztével is, az illetett tárgy előfordulani fog: Tisztelt uraságtok ffolyó]. e[sztendő]. böjt előhava 20. napján [9.] sz. alatt költ hivatalos tudó-sítások mellett közlött, s a KK. és RR. táblájáról a 13. országos ülésből a N. Mlg-ú Fő rendekhez a vallásbeli sérelmek eránt általküldött Izeneteknek minden pontjait, vala-mint eddig, úgy ezentúl is minden igyekezettel pártolják.”¹⁴³

Azonban a kérdés későbbiekben való felmerülése esetén a megye az eredeti, koráb-ban általunk is elemzett felírás pártolására szólított fel.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy az 1832-36-os országgyűlésen a megye követei saját meggyőződésük alapján – a vármegye hallgatólagos beleegyezésével – az ellenzé-ki szellemben fogant vallásügyi üzenet mellett tették le voksaikat. A vármegye erre ki-fejezetten nem utasította őket, ugyanakkor – miután a beszámolókból erről értesült – ki-fejezetten nem is ellenezte azt. Csanád vármegye nem köteleződött el egyik irányban sem, ehelyett a kérdés napirendről való levételéig csak megfigyelte az országos vitát és az erőviszonyok alakulását. Ezt azzal magyarázta, hogy a helyi kánoni joggyakorlat sem volt kifejezetten sérelmes, így az ebből eredő konfliktust és az egyházi rend makacs el-lenállását sem érzékelhette országos szintű, sürgősen megoldásra váró problémának. Mindenesetre az egyetlen explicit megnyilvánulásában – a kérdés napirendről való levé-telét követően ugyan, – de a reformok melletti további kiállásra buzdította követeit.

E fejezetben a vegyes házasságokra tekintettel is igazolni tudtuk *Kossuth* megállapi-tását: a megye egyfajta mérsékelt ellenzékiként sokáig hallgatott és csak fél év késéssel, a kérdés napirendről való lekerülése után állt kifejezetten a reformtörekvések pártjára.

¹⁴⁰ CSML IV. A. 30. 1. doboz, 1833. irat szám nélkül.

¹⁴¹ CSML IV. A. 30. 1. doboz, 1833. irat szám nélkül.

¹⁴² Egyébként a csanádi követek augusztusban, vélhetően a későbbi időszerebb újrafelvétel reményében a kérdés napirendről való levétele mellett szavaztak. KOSSUTH 1948, 545. p.

¹⁴³ CSML IV. A. 30. 1. doboz, 1833. irat szám nélkül.

VI. Az 1839-40-es országgyűlés konszenzusa

A problémák országos szinten csak látszólag kerültek nyugvópontra, hiszen a katolikus egyház politikai akaratának sikeres érvényesítése után továbbra is zavartalanul folytathatta szokásjogon alapuló törvénytörő gyakorlatát.

1. Két körlevél

A helyzetet súlyosbította, hogy 1838 júniusában *Scitovszky János* rosznyói, illetve 1839. március 15-én *Lajcsák Ferenc* váradi püspökök körlevelet intéztek papjaikhoz, amelyekben egyenesen megtiltották az aktív asszisztenciát a reverzális nélküli vegyes házasságoknál.¹⁴⁴ E két nagy vihart kavart rendelkezés mögött egyrészt a német tartományokból indult ultramontán irányzat magyarországi begyűrűzése,¹⁴⁵ másrészt egy egységes kánoni szabályozás egyre égetőbb igénye mutatkozott meg. A két püspök az előző országgyűlés tapasztalataiból okulva érzékelték annak veszélyét, hogy a főrendek valószínűleg már nem fogják megvétózni a vallásügyi üzenetet, ezért a korábban kialakult szokásjogi gyakorlat megerősítésével saját kezükbe kívánták venni az irányítást.¹⁴⁶ A körlevelek nem maradtak visszhangtalanul: József nádor levélben helytelenítette *Lajcsák* eljárását,¹⁴⁷ Bihar¹⁴⁸ és Gömör vármegyék pedig sérelmeket terjesztettek az országgyűlés elé.¹⁴⁹

2. Huszonegy ponttal a megoldás kapujában

A hűtlenségi perek árnyékában amúgy is feszült hangulatban¹⁵⁰ összeülő diéta lehetőséget teremtett a reformpárti rendek számára, hogy a korábban megfogalmazott igényeik beteljesítésével végre pontot tegyenek a vallásügyi vita végére.¹⁵¹

A törvényhozó testület 1839. június 5-én kezdte meg munkáját, míg a vallásügy újbóli napirenden vételéről a rendek csak október 5-én a kerületi ülésen hoztak döntést.¹⁵² *Fazekas Csaba* alapos munkájában – a vitába frissen, de annál nagyobb határozottsággal bekapcsolódott – *Deák Ferenc* felszólalásain keresztül foglalja össze a liberális ellenzék és az egyházi rend között feszülő politikai konfliktus természetrajzát.¹⁵³ Az ál-

¹⁴⁴ Lajcsák körlevelét közli Bálint István János: „a szentség legelső, legfőbb feltétele a hitnek egysége: [...] csak ott lehet szent a keresztény katolikus szentegyház kebelében házasság, hol ugyanazon anyaszentegyház iránti szeretet és buzgóság köti egybe a szíveket. [...] Csupán arra nyújthatja szentelő áldását [az egyház], melyből a hitnek tiszta megőrzésére, az igaz vallásnak fennmaradására nézve jót reménylhet.” BÁLINT ISTVÁN JÁNOS (szerk.): *Boldog Várad*. Héttorony, Budapest, 1992.

¹⁴⁵ BÉRENGER – KECSKEMÉTI 2008, 245. p. A Magyarországon csak „kölni események”-ként elhíresült vegyes házasságokkal kapcsolatos konfliktusról bővebben, lásd: KEINEMANN, FRIEDRICH : *Das Kölner Ereignis und die Kölner Wirren (1837-1841)*. Historische Kommission für Westfalen, Münster, 2015.

¹⁴⁶ Vö: VÁRADY L. 1924, 49. p.

¹⁴⁷ VÁRADY L. 1924, 50. p.

¹⁴⁸ Január 20-i kerületi ülésen Beöthy Ödön ismertette. FAZEKAS 2004, 96. p.

¹⁴⁹ FAZEKAS 2004, 92. p.

¹⁵⁰ FAZEKAS 2004, 91. p.

¹⁵¹ Vö: FAZEKAS 2004, 92. p.

¹⁵² FAZEKAS 2004, 98. p.

¹⁵³ FAZEKAS 2004, 91–100. pp.

laspontok, és a liberális tábor célkitűzései lényegüket tekintve az előző országgyűlésen megfogalmazottakhoz képest nem változtak. A rendek az 1832-36-os diétán megállapított üzenetet változtatás nélkül közölték a főrendekkel,¹⁵⁴ mely ismételten egy nehézkes, többszöri üzenetváltást magában foglaló polémiát eredményezett. E munka keretei között nincs lehetőségünk részleteibe menően elemezni azt, ezért elegendőnek tartjuk annak végeredményét ismertetni. Ezek alapján a két kamara – a főpapság vétója ellenében – megegyezett egy 21 pontból álló új vallásügyi törvényjavaslat elfogadásában, amely tartalmában a korábbi diétán elért vívmányokat olvasztotta volna magába.¹⁵⁵

Láthatjuk, hogy az ellenzék az így elfogadott feliraton keresztül képes lett volna az előző diétán kitűzött céljait megvalósítani. A javaslatot azonban *V. Ferdinánd* végül nem szentesítette,¹⁵⁶ így a kérdés törvény általi rendezésének feladata a következő országgyűlésre maradt.

3. Csanád vármegye stabilizálódott álláspontja

A következő évek vármegyei iratanyagát áttekintve nem találunk arra bizonyítékot, hogy megyénk véleménye a kérdésben alapvetően megváltozott volna. A jegyzőkönyvek tanúsága szerint az 1837. és '38. esztendőkből a vármegye nem foglalkozott politika szempontból¹⁵⁷ a vegyes házasságokkal, de még magával a vallásüggyel sem.¹⁵⁸

Figyelmünket a csanádi követek tevékenységére összpontosítva azzal a ténnyel szembesülünk, hogy az 1839-40-es diéta időszakából egyetlen vármegyei utasítás sem szól kifejezetten a vallásügyről. A közgyűlési jegyzőkönyveket tovább böngészve sem találunk semmilyen bizonyítékot arra nézve, hogy a megye rendjei pártolták volna Bihar és Gömör sérelmét a lajcsáki körlevéllel kapcsolatban.

Nagy valószínűség szerint Csanád vármegye továbbra is egyfajta mérsékelt ellenzéki attitűddel állt a változások mellé.

VII. Egy utolsó kísérlet az idő kerekének megállítására

1. A klérus a status quo mellett

A két kamara között kialakulóban lévő konszenzusba a püspöki kar nem törődhetett bele,¹⁵⁹ ezért 1840. május 14-én Pozsonyban püspöki konferenciát hívtak össze, amelyen

¹⁵⁴ KONKOLY-THEGE 1847, 308. p.

¹⁵⁵ A pontokat közli: VÁRADY L. 1924, 53. p.

¹⁵⁶ A klérus uralkodóra gyakorolt nyomásának köszönhetően, ill. az uralkodónak arra való hivatkozásával, hogy a megegyezés túl későn született meg. FAZEKAS 2004, 98. p.

¹⁵⁷ Igazgatási feladatait természetesen ellátta, erre szolgál példának, hogy szeptember 13-án kihirdette a július 18-án kelt 26823. sz. királyi rendeletet, amely a házasságon kívül született gyermekek esetében az anya vallásában történő nevelést tette főszabállyá. CSM. IV.A.3. 1888/1838.

¹⁵⁸ CSML IV.A.3. 1837–1838.

¹⁵⁹ Fazekas Csaba szerint, „ellentámadás mellett kötelezte el magát” FAZEKAS CSABA: *A balkányi jobbágy házassága, a geszterédi plébános szitkozódása és az egyházpolitika 1841-ben*, <http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/fazekascsaba.htm> letöltés ideje: 2016. 09. 15.

két jelentős döntés is született. Június 10-én¹⁶⁰ aláírtak egy szentszékhez intézett feliratot, melynek átadásával *Lonovics József*¹⁶¹ csanádi püspököt bízták meg. Július 2-án pedig egy közös püspöki körlevélben egész Magyarországra kiterjesztették a passzív asszisztencia gyakorlatát.¹⁶²

Ezen két intézkedéssel egyértelműen foglaltak állást a status quo fenntartása mellett, világosan kifejezésre juttatva: nem kívánnak engedni a fennálló szokásrendből, és a katolikus egyház kizárólagos joghatóságát a vegyes házasságok tárgyában továbbra is fenn kívánják tartani.

2. A küldetés¹⁶³

A klérus a több mint három évtizedes partikuláris joggyakorlatnak, *Lonovics József* Rómába küldésével kívánt szentszéki elismerést nyerni. Ezzel együtt az egyház a pápa tekintélyére való hivatkozással egy utolsó kísérletet próbált tenni arra, hogy megállítsa az idő kerekét.

A felterjesztésnek két lényeges eleme volt: 1. A pápa hagyja jóvá az általuk kényserből alkalmazott passzív asszisztencia gyakorlatát, ha a nem katolikus fél a gyermekek katolikus szellemben való nevelését nem akarná biztosítani. 2. Adjon iránymutatást és felvilágosítást a követendő gyakorlatra azon eshetőségre nézve, ha az országgyűlés által elfogadott javaslat szövege törvényerőre emelkedne, és a vegyes házasságok protestáns lelkész előtt is megköthetők lesznek, illetve a passzív asszisztencia alkalmazásának lehetőségét az új törvény megszüntetné.¹⁶⁴

A követ felterjesztései során főként a második pontban megjelölt problémára helyezte a hangsúlyt, kérve a nem katolikus lelkész előtt kötött vegyes házasság mihamarabbi elismerését. *Lonovics* ezzel nem kevesebbet akart elérni mint, hogy a pápa mentse fel hazánkat a trentoi forma hatálya alól. *Hanuy Ferenc* szerint, így akart dogmatikus bázist teremteni a magyar törvényhozásnak.¹⁶⁵ Ezt a kijelentést (sok más mellett) megfelelő kritikával kell illetnünk, hiszen az eseményeket évszázados szuverenitása elvesztéseként megélt püspöki karnak aligha lehettek ilyesfajta szándékai. Sokkal valószínűbb, hogy a pápánál kieszközölt engedményekkel a változások szelét kívánták lecsendesíteni.

A tárgyalások eredményét az egyház mindazonáltal diplomáciai sikerként értékelhette, hiszen *XVI. Gergely* pápa 1841. április 30-án kiadta *Quas vestro* kezdetű brevejét, melyben Magyarországra és társorszáგaira, illetve az Erdélyi Fejedelemségre meg-

¹⁶⁰ Megjegyzendő, hogy a pápai kiküldetés lehetősége a klérusnál már '39. decemberében felmerülhetett, ugyanis december 31-én Kopácsy József hercegprímás a Főrendi Táblán kijelentette, hogy „*úgy más részből különösen a szent szertartások kiszolgálásában azt lesznek teendők, mit hitük és az anyaszentegyház törvénye, s az apostoli szentszék által most legközelebb kijelentett elvek kívánni fognak*”.

¹⁶¹ 1834-től csanádi püspök. Korának egyik legkiválóbb egyházi méltósága. Martin Ross Csanádi püspökségről szóló bibliográfiájában két szóval jellemzi *Lonovics* hivatali időszakát: „*Glanz und Ehre*.” (*Ragyogás és tisztesség*) ROOS, MARTIN: *Erbe und Auftrag, Die Alte Diözese Csanád Teil 2b, Im Selbstverlag der drei Bistümer Szeged-Csanád, Band I, 2b – Gross-Betschkerek*,. Temesvár, 2012. 121. p.

¹⁶² HANUY 1904, 108. p.

¹⁶³ Várady L. Árpád közli *Lonovics* küldetése teljesítése alatt vezetett naplóját, VÁRADY L. 1924, 172-278. p.

¹⁶⁴ HANUY 1904, 111. p.

¹⁶⁵ HANUY 1904, 115. p.

erősítette, és a jövőre nézve is megengedte a passzív asszisztencia gyakorlatát. A püspökökhöz címzett instrukció még két engedélyét közölte a pápának: Egyrészt rendelkezett a biztosítékok nélküli vegyes házasságok megkötésének formai szabályairól, mely alapján a pap csak megemlíti, hogy a házassággal szemben kizárólag a vegyes vallás akadályja áll fenn, másrészt kijelentette, hogy a trentói forma nélkül kötött házasságok a jövőben tilosak ugyan, de nem érvénytelenek.¹⁶⁶

VIII. A körlevél hatása Csanád vármegyében

Az országos körlevél ellen a megyei törvényhatóságok „heves mozgalmat indítottak”.¹⁶⁷ Az egyik első érintettek a börtönéből frissen szabadult *Kossuth Lajos* és katolikus jegyese *Meszlényi Terézia* lettek,¹⁶⁸ melynek apropóján elsőként Pest vármegye 1840. augusztus 27-én fogadott el határozatot, melyben a reverzális nélküli vegyes házasságok megáldásának megtagadását törvénytelennek nyilvánította.¹⁶⁹ Ezt követte Borsod, majd november 3-án Vas, ebbe a sorba állt be Zala megye 1841. január 11-én.¹⁷⁰ Az abszolút területi hatállyal bíró körlevél nyomán kialakult országos tiltakozási hullám Csanád vármegyébe is eljutott, ahol a rendek egy konkrét ügy kapcsán fejezték ki a végtelékig éleződő vallásügyi kérdéssel kapcsolatban frissen kialakult álláspontjukat.

1. Az ügy¹⁷¹

Történt ugyanis, hogy 1840. December 21-én *Bende Károly*, Komlós¹⁷² és Makó evangélikus lelkésze a vármegye közgyűléséhez folyamodott azzal, hogy *Őhring Péter*től, gyülekezetének egyik tagjától a következő történetet hallotta „*megilletődve*”. *Őhring* és katolikus jegyese a hatályos törvényeknek megfelelően katolikus pap előtt akartak megesküdni. Ennek érdekében fel is keresték *Makra Imre* makói plébános és alesperes urat, hogy házasságkötésükben működjön közre. Ekkor *Makra* – ahelyett, hogy összeadta volna a feleket – az evangélikus egyházból való kikeresztelkedésre szólította fel *Őhring*et, majd reverzális adására próbálta őt rábírn. Miután nem járt sikerrel, *Őhring* felekezetének válogatott szidalmazása közepette, bármifajta előzetes kihirdetés nélkül csupán a paplakában „*a szokott egyházi szertartás hiányával*”¹⁷³ eskette össze őt kedvesével.

Bende Károly evangélikus lelkész értesülve a történetekről a megye közgyűlésénél 1840. December 21-én feljelentette Makrát az 1790. évi 26. törvénycikk 12.§-a alapján

¹⁶⁶ HANUY 1904, 117. p.

¹⁶⁷ HANUY 1904, 108. p.

¹⁶⁸ Erről bővebben l.: FAZEKAS CSABA: *Kossuth Lajos házasságkötésének ügye a vegyes házasságokkal kapcsolatos egyházpolitikai vitában (1840-1841)*, in: KERTÉSZ BOTOND (szerk.): *Kossuth és az egyházak*. Evangélikus Gyűjteményi Kiadványok, Budapest, 2005. 70–106. pp.

¹⁶⁹ FAZEKAS 2004, 100. p.

¹⁷⁰ FAZEKAS 2004, 101. p.

¹⁷¹ CSML IV.A.3. 2593/1840.

¹⁷² Ma: Tótkomlós.

¹⁷³ CSML IV.A.3. 2593/1840.

a 15.§ megsértése miatt. A törvény 15. §-a kinyilvánította, hogy a vegyes házasságokat tilos akadályozni. A 12.§ pedig a templomok, iskolák, lelkészlakások elfoglalóit az 1647. évi 14. törvénycikkre utaló szabállyal 600 magyar forint büntetéssel fenyegette.¹⁷⁴

Kérdésként merül fel persze, hogy adott esetben mennyiben alkalmazható ez utóbbi rendelkezés. Közelebb kerülhetünk a megoldáshoz, ha észrevesszük, hogy az 1647. évi 14. törvénycikk egy általánosabb clausulát is tartalmaz:

„A büntetést illetőleg: a kikre a jövőben bizonyul, hogy [...] a vallás tárgyában kelt országos törvényeket és királyi oklevelet megszegik, azokat, legyenek bár egyházi vagy világi méltóságúak: [...]mindannyiszor hatszáz magyar forint büntetésben marasztalják...”

Ez már sokkal inkább lehetővé tette, hogy az áldásmegtagadó plébános ellen a vallás ügyét szabályozni hivatott 1790. évi 26. törvénycikk 15. §-ának megsértése miatt az eljárást megindítsák. Megjegyezzük, hogy e normaszövegekre történő hivatkozás egyáltalán nem egyedülálló, hiszen más törvényhatóságok előtt megindult hasonló eljárásokban is többször felhívásra kerültek.¹⁷⁵

2. A megye eljárása

A processzus két szakaszból állt: egy vizsgálati és egy ítélezési szakaszból. A megye az eset kivizsgálása érdekében egy hat tagú küldöttséget nevezett ki *Bánhidya Albert* másodalispán elnöke alatt azzal, hogy amennyiben a fent sorolt vádak a küldöttség bizonyítottak látja, az 1647. évi törvénycikk értelmében *Makra Imrét* „a dolog kiegyenlítése végett intse meg.”¹⁷⁶

A felállított vizsgálóbizottság jelentése március 1-jén vált a jegyzőkönyv anyagává. Eszerint annak tagjai bemutatták a vizsgálatbeli irományokat, és kinyilvánították, hogy „a folyamodásban kitett vádak csakugyan alaposoknak találták”.¹⁷⁷ Ezért *Makra Imrét* az 1647. évi 14. törvénycikk¹⁷⁸ értelmében „a panaszos tárgynak kiegyenlítése végett megintetik”.¹⁷⁹ Ez a „megintés” a határozatukban hivatkozott törvényben komoly relevanciával bírt, ugyanis egy reparatív jellegű szankció állt mögötte, amelynek lehetősége a pénzbüntetést megelőzte, és a paplak önkéntes visszaadása esetén teljes büntetlenséget biztosított az elkövetőnek. Az a jegyzőkönyvből csak később derült ki, hogy a panasz tényleges kiegyenlítéséért az érintett nem tett lépéseket. Más kérdés persze, hogy mi módon lett volna erre lehetősége.

¹⁷⁴ CSML IV.A.3. 2593/1840.

¹⁷⁵ Például: Hommonay András Geszteréd plébánosa ellen indult eljárásban a vármegye hivatalos keresetében is olvashatjuk: „a fent érdeklett tisztelendő plébános és alesperes úr az 1647. esztendei 14. tc. értelmében mindenekelőtt törvényesen intessék meg” Közli: FAZEKAS CSABA: *A balkányi jobbágy...i.m.*

¹⁷⁶ CSML IV.A.3. 2593/1840.

¹⁷⁷ CSML IV.A.3. 380/1841.

¹⁷⁸ A templomok, paplakok, iskolák elfoglalóit 600 magyar forint büntetéssel fenyegette, az 1790. évi 26. törvény megújította, lásd fentebb!

¹⁷⁹ CSML IV.A.3. 380/1841.

Ezek után ugyancsak *Bánhidya Albert* elnöklete alatt egy 8 esküdtből álló¹⁸⁰ rendkívüli állandó törvényszéket hoztak létre, hogy az ügyben döntést hozzon. A bírói szerv az előzetes tervek szerint nem kizárólag erre az alkalomra állt volna fel, hanem azt azért hozták létre, hogy „mind az ezután netalán még előadandó hasonló kihágások eseteiben is azoknak tevői ellen, a fentebb ily végre kinevezett tisztii ügyész felperessége alatt 600 magyar forint büntetésre mozdítandó keresetekben ítékezzen.”¹⁸¹

Hogy végül milyen büntetéssel sújtották *Makra Imre* makói plébánost arról nem szólnak a források. A vármegyei iratokból sem szűrhetünk le a rendkívüli törvényszék későbbi működésére utaló kézzelfogható információt. Valószínűleg a – Pest és Zala vármegyék mintájára létrehozott – bírói szervet és *Makra Imre* plébános ellen indított eljárást sokkal inkább tekinthetjük a kérdésben való erőteljes politikai állásfoglalásnak, mely a egyes házasságok kérdésében a paletta leghatározottabb reform törvényhatóságainak sorába helyezte Csanád vármegyét.

3. A határozat

A közgyűlési jegyzőkönyv tanúsága szerint a megye rendjei az ügy apropóján a kérdésben elfoglalt álláspontjukat konkrétan is megfogalmazták. Határozatban mondták ki, hogy a pásztorleveleket törvénysértőknek és törvényteleneknek nyilvánítják, mivel azok nyíltan megsértették az 1790. évi 26. törvénycikket.

Ezenkívül „egész kiterjedésében pártolván”¹⁸² tették magukévá Borsod vármegye királyhoz felterjesztett felírását, és ennek mintájára a megye rendjei sajátjukét is megfogalmazták. Ebben az egyházi méltóságokat a törvények megtartására utasították, illetve kinyilvánították, hogy a következő országgyűlésen a pásztorlevelek megsemmisítésére fognak törekedni.

A jegyzőkönyvet tovább böngészve nem kerülhetik el figyelmünket az alábbi sorok: „[...] említett püspök [*Lonovics József*], ő nagyméltósága római útjának minden eredményeit – amennyiben azok a Nemzet alkotmánya, jogai és szabadságaival ellenkezének előre is törvényteleneknek és semmi következtetést nem szülhetőknek nyilvánítják.”¹⁸³ A megye rendjei az uralkodóhoz címzett feliratban – véleményünk szerint – a *vis inertiae* jogára kívántak hivatkozni, melynek kapcsán nyíltan szembehelyezkedtek saját püspökükkel, illetve annak római küldetésével. E jog felhívása jelen esetben nem tekinthető általános jelenségnek, hiszen a vármegye közgyűlése a *vis inertiae*-re hivatkozással az uralkodói vagy dikasztériális normák végrehajtását tagadhatta meg, amennyiben azok törvénybe ütköznek vagy alkotmányunk szellemével ellentétesek.¹⁸⁴

¹⁸⁰ Nagyrészt ugyanazon személyekből állt, tehát összetételét tekintve az ügy szempontjából aligha tarthatnánk független igazságszolgáltató szervnek.

¹⁸¹ CSML IV.A.3. 380/1841

¹⁸² CSML IV.A.3. 380/1841

¹⁸³ CSML IV.A.3. 380/1841

¹⁸⁴ MEZEY – STIPTA 2003, 148. p.

IX. A megoldás: az 1843-44-es törvényjavaslat

A következő országgyűlésen bekövetkezett az, amire számítani lehetett: elfogadták a javaslatot, majd 1844-ben szentesítésre is került az egységes vallásügyi törvény. (1844. évi III. törvénycikk A vallás dolgában). A liberális törekvések célba értek és a vegyes házasságok szabályozása is a polgári jogegyenlőség talajára lépett. A törvény legfontosabb vívmányai voltak: 18 éves korától mindenki szabadon választhat felekezetet, addig pedig a szülők döntenek a vallási neveltetés kérdésében. Szabályozta az áttérés lehetőségét is. A református/evangélikus lelkész előtt kötött vegyes házasságokat a jövőre nézve, illetve visszaható hatállyal az 1839. március 15 és 1844 közötti időszakra törvényesnek nyilvánította. Ez utóbbi szabály jelentette a legnagyobb novumot, ugyanis egy 1790 óta következetesen alkalmazott, korábban már említett alapvető szabályt változtatott meg,¹⁸⁵ és ezzel a katolikus egyháznak a vegyes házasságok tárgyában állami szabályokkal alátámasztott dominanciáját is negligálta. Hanuy is kiemeli,¹⁸⁶ hogy a visszaható hatály kezdő időpontja egybeesik *Lajcsák* körlevele kibocsátásának időpontjával. Ennek jogpolitikai indoka abban keresendő, hogy a passzív asszisztencia (noha szokásjogként kétségtelenül mindvégig jelen volt) a körlevél után kezdett intézményessé (és nyilvánvalóan gyakoribbá) válni, ennek következtében a vegyes vallású párok magasabb számban fordulhattak protestáns lelkészekhez, akik *contra legem* működtek közre a házasság megkötésében. Meg kell említenünk, hogy a törvény személyi hatálya annak elfogadásakor a görög-keleti vallásúakra még nem terjedt ki, azt majd csak az 1848. évi XX. törvény 6.§-a fogja kiterjeszteni.

Összegzés

A levéltári forrásokból szépen kiolvasható, hogy vizsgált korunkban miként változott Csanád vármegye hozzáállása a vegyes házasságokból eredő országgyűlési vitához. Az 1832-36-os diétán a mérsékelt ellenzéki vármegyék sorába tartozó Csanád – saját tapasztalatai alapján – a vegyes házasságokból eredő problémáknak nem tulajdonított túlságosan nagy jelentőséget. Ez okból kifolyólag 1840-ig inkább megfigyelni, s nem pedig alakítani kívánta a vallásügy körül kialakult politikai csatározásokat

A fordulatot azután – akárcsak más törvényhatóságok esetében – a püspöki kar azon körlevele hozta el, mely rendkívül anakronisztikus módszerekkel igyekezett a szükségszerű változások útjába állni. Az ennek következtében Csanád vármegyében is felállított kérésézetű rendkívüli törvényszék sokkal inkább tekinthető explicit politikai megnyilvánulásnak, mintsem egy valódi, hosszú távú működésre is képes igazságszolgáltató szerv létrehozására tett kísérletnek.

Dolgozatommal elsősorban erre a – vármegyei élettel foglalkozó kutatások által még fel nem tárt – tendenciára kívántam rávilágítani. Mivel ez a folyamat kizárólag az országos események tükrében értelmezhető, ezért azok áttekintését is szükségesnek tartot-

¹⁸⁵ 1790-től az állam csak a katolikus pap előtt kötött vegyes házasságokat tartotta törvényesnek.

¹⁸⁶ HANUY 1904, 125. p.

tam. Ennek során igyekeztem a vegyes házasságokkal foglalkozó hazai szakirodalmat áttanulmányozni, és ahhoz szükség esetén kritikus szemmel közelíteni.

Mint ahogy a bevezetőben tettem rá utalást, az 1844. évi III. törvénycikk megalkotását övező vármegyei viszonyok feltárását a kép teljességéhez végső soron hozzátartozó kánoni joggyakorlat megismerése egészítheti ki. A temesvári püspöki levéltárban tett rövid kutatóutam során szembesültem azzal a ténnyel, hogy a kánoni iratok erősen hiányosak és nem megfelelően rendszerezettek. Kutatómunkám következő állomását az elveszett vagy elveszettnek hitt iratok mielőbbi feltárása és a Csanádi egyházmegye vegyes házasságokkal kapcsolatos joggyakorlatának megismerése jelenti majd.

GYÖRGY ATTILA NÉMETH

DIE GESCHICHTE DER GEMISCHTEN EHE ZWISCHEN 1832 UND 1844, BESONDERS IM REGIERUNGSBEZIRK CSANAD

(Zusammenfassung)

Der landesweite Streit der gemischten Ehe ist uns schon bekannt. Aber es kann nicht über die Vorgänge in den Regierungsbezirken behauptet werden. In meinem Aufsatz versuche ich über die landesweiten Vorgänge einen Überblick zuverschaffen, danach probiere ich die Ereignisse in Regierungsbezirk Csanad zu rekonstruieren. Zum Schluss stelle ich einen verbindenden Fall aus Regierungsbezirk dar.

Die Probleme beginnen damit, wenn ein evangelischer Mann und eine katholische Frau heiraten wollten. Da die Liebe keine konfessionellen Grenzen kennt – wo die Religionen nebeneinander lebten – konnten die gemischte Ehe oft entstehen.

Heut zu Tage ist es auch noch problematisch, wie die katholische Kirche die evangelische Regeln akzeptieren kann. Zahlreiche theologische und rechtliche Unterschiede ergeben sich zwischen die zwei Religionen.

Die Diskussion entwickelte sich über diese zwei Fragen:

1. Vor wem wird die Ehe geschlossen?
2. Welcher Religion sollen die Kinder folgen, (Nach welcher Religion sollen die Kinder erzogen werden?)

Kirchenrecht der römisch-katholischen Kirche hat die Ehe nur dann anerkannt, wenn sie vor dem katholischen Priester geschlossen wurde. Darüber hinaus wollten die Katholiken, dass die Kinder die katholische Taufe empfangen.

Dagegen die Protestanten akzeptierten nur eigenen Pfarrer bei der Eheschliessung und sie mochten durch staatliche Gesetze erreichen, dass die Kinder dem Glauben des Vaters folgen sollen.

Am Anfang hat der Heilige Stuhl keine schriftlichen Gesetze gegeben. Aus diesem Grund hat sich partikuläres Gewohnheitsrecht in Ungarn herausgebildet.

Es bedeutet das, dass der katholischen Pfarrer nur in dem Fall das Ehepaar getraut hat, wenn der evangelischen Bräutigam haben so genannte „Reversalis“ gegeben hat. Es war eine Garantie, dass der Bräutigam genehmigt hat, die Kinder als katholisch zuerziehen.

Das Gesetz 26. hat im Jahr 1790 eine günstige Wendung für die evangelischen Konfessionen gebracht

Auf der änderten Rechtslage musste die Katholische Kirche irgendwie reagieren. Die Kirche konnte ihre Ziele durch eigene Auslegung des Gesetzes erreichen. Es handelte sich um, dass das Gesetz die „Reversale“ nicht verboten hat, weil die Kinder mit der Zustimmung des evangelischen Vaters als katholisch erziehen werden konnten. Danach sollte die katholische Kirche die Reversale bei breiten Massen durchsetzen. Aus diesem Ziel hat sich die Praxis des so genannten „Passiv Assistentia“ herausgebildet. Was bedeutet „Passiv Assistentia“? Was wir heutzutage in der katholischen Kirche sehen, können wir „Aktiv Assistentia“ nennen. In dieser religiösen Zeremonie mit den Auslichkeiten geschieht die Trauung. Woran denke ich? Die Eheschliessung findet in einer Kirche statt. Bei dem Altar sagt das Ehepaar gemeinsam „ja“. Nach der Zeremonie amüsieren sich die Hochzeitgäste weiter. Gegenüber dem „Aktiv“ Assistentia“ hat das „Passiv Assistentia“ ausser der Kirche, ohne zeremonielle Vorschrift geschehen. Der Priester hat die übereinstimmend Willenserklärungen zur Kenntnis genommen. Die Ehe war in diesem Fall auch gültig, weil die den Kriterien von Trento entspricht hat. (Vor den zwei Zeugen, mit der übereinstimmend Willenserklärung.) Nähe von Vormärz wurde die gemischten Ehe mit „Passiv Assistentia“ geschlossen werden.

Der religiöse Streit hat sich während der Zeit von Vormärz verändert. Dieser Streit wurde in politische Kontext gestellt. Die Mitglieder der Magnatentafel mit den liberalen Mitgliedern der Ständetafel wollten ein einheitliches Gesetz verabschieden, dass das gesetzwidrige Gewohnheitsrecht abschaffen konnte.